

รายงานการวิจัย

รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ
อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

Model for creating participation by community funds in community
forest management, Thung Arun Subdistrict, Chok Chai District, Nakhon
Ratchasima Province.

ศราวุธ พลโคตร

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ประจำปีงบประมาณ 2567

ตุลาคม 2567

รายงานการวิจัย

รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ
อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

Model for creating participation by community funds in community
forest management, Thung Arun Subdistrict, Chok Chai District, Nakhon
Ratchasima Province.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ ร.อ. ดร. คราวุธ พลโคตร

หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ประจำปีงบประมาณ 2567
ตุลาคม 2567

หัวข้อวิจัย	รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบล ทุ่งอรุณ อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา
ชื่อผู้วิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ ร.อ. ดร. ศธาวิธ พลโคตร
หน่วยงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ปีที่ทำวิจัยเสร็จ	2567

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบบเจาะจงจำนวน 11 คน และเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง กลุ่มตัวอย่างจำนวน 310 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมหาค่าเฉลี่ย และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่า 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ พบว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 4.28) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 4.24) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (ค่าเฉลี่ย 4.23) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 4.09 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ พบว่า ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ค่าเฉลี่ย 4.62) รองลงมา ทุนทางเศรษฐกิจ (ค่าเฉลี่ย 4.53) ทุนทางภูมิปัญญา (ค่าเฉลี่ย 4.51) และทุนมนุษย์ (ค่าเฉลี่ย 4.44) และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ พบว่า ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน กฎกติกาของชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน การสอดส่องดูแล กำกับกฎกติกาป่าชุมชน ระบบการลงโทษ ระบบจัดการความขัดแย้งสิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน การเชื่อมโยงทรัพยากร

คำสำคัญ : การจัดการป่าชุมชน, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ทุนทางสังคม

Research Title	Model for creating participation by community funds in community forest management, Thung Arun Subdistrict, Chok Chai District, Nakhon Ratchasima Province.
Researcher	Pro.Asist Dr.Katawut Phonkhot
Institute	Humanities and social science Faculty Nakhon Ratchasima Rajabhat University
Year	2024

Abstract

The objectives of this research were to study 1) To study the level of participation in the management of the Thung Arun community forest, 2) To study the factors affecting the creation of participation by community capital in the management of the Thung Arun community forest, 3) To propose a model for creating participation by community capital in the management of the Thung Arun community forest, Chok Chai District, Nakhon Ratchasima Province. The researcher conducted a qualitative study by collecting qualitative data specifically from 11 people and quantitative data using a structured questionnaire with a sample of 310 people. The data were analyzed using a program to find the average and presented in a descriptive analysis and discussion of the results.

The results of the study found that 1) To study the level of participation in community forest management in Thung Arun Sub-district, it was found that participation in decision-making (mean 4.28), followed by participation in operations (mean 4.24), participation in benefits (mean 4.23), and participation in evaluation (mean 4.09). 2) To study the factors affecting the participation of community capital in community forest management in Thung Arun Sub-district, it was found that natural resource capital (mean 4.62), followed by economic capital (mean 4.53), intellectual capital (mean 4.51), and human capital (mean 4.44). 3) To propose a model for creating participation by community capital in community forest management in Thung Arun Sub-district, it was found that clarity of community forest boundaries, community rules and regulations, building public participation in community forest management, monitoring and supervision of community forest

rules and regulations, punishment system, conflict management system, community joint resource management rights, resource linkage.

Keywords : Community Forest Management, Community Participation, Social Capital.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัย รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่ง
อรุณ อำเภอลำปาง จังหวัดนครราชสีมา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธฤติดา สุวรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์
พิทักษ์ชัย เดชอุดม ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัยทั้งแบบสอบถามและ
แบบสัมภาษณ์ และขอขอบคุณอาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการวิจัยทั้งผู้ให้ข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจาะลึก
และผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้วิจัยขอขอบคุณกำลังใจจากครอบครัว ที่ให้ความรัก ความห่วงใย และเป็นกำลังใจที่ดี
เสมอมา จนทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วาที่ ร.อ. ดร. ศธาวัธ พลโคตร

2567

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ	ช
สารบัญตาราง	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
แนวคิดการจัดการป่าชุมชน	5
แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	8
แนวคิดการพัฒนาชุมชน	12
แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท	20
แนวคิดการมีส่วนร่วม	24
แนวคิดการวางแผน	32
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
กรอบแนวคิดการวิจัย	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	35
วิธีการศึกษา	35
แผนการดำเนินงาน	40
การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	43
เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอ โชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	43
เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการ จัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	52
เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่า ชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	59
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	65
สรุปผลการวิจัย	71
การอภิปรายผล	75
ข้อเสนอแนะ	
บรรณานุกรม	76
ประวัติย่อผู้วิจัย	79

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวความคิด

หน้า

34

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 3.1	แผนการดำเนินงาน	40
ตารางที่ 4.1	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	43
ตารางที่ 4.2	ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	45
ตารางที่ 4.3	ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการวางแผน	46
ตารางที่ 4.4	ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	47
ตารางที่ 4.5	ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	48
ตารางที่ 4.6	ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล	49
ตารางที่ 4.7	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	52
ตารางที่ 4.8	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทางภูมิปัญญา	53
ตารางที่ 4.9	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนมนุษย์	54
ตารางที่ 4.10	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติ	55
ตารางที่ 4.11	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทางเศรษฐกิจ	56

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ป่า” ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 4 (1) ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึง ที่ดิน ที่ยังไม่มีใครได้มาตามกฎหมายที่ดิน และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ให้ความหมายในมาตรา 4 ว่า “ป่า” หมายถึง ที่ดิน รวมถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ หมู่เกาะ และชายหาด ที่ยังไม่มีใครได้มาตามกฎหมาย ส่วนคำว่า “ชุมชน” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 368 หมายถึง ชุมชน หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกัน เป็นย่อมสังคมนานาชาติ อาศัยอยู่ในเขตแดนเดียวกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน” เมื่อนำมารวมกันจะหมายความว่า เป็น “ป่าชุมชน” หมายถึง ที่ดิน หรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ในการจัดการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย โดยการจัดการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

จุดกำเนิดการก่อเกิดประเด็นเรื่องป่าชุมชน เริ่มต้นจากเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. 2532 ชาวบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ออกมาต่อต้านการเข้าป่าของนายทุน โดยชาวบ้านเรียกร้องให้กรมป่าไม้เพิกถอนการให้เข้าพื้นที่ป่า และมอบให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลป่าผืนในรูปของ “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นกระแสข่าวที่ตื่นตัวของประชาชนทางภาคเหนือที่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่ามากยิ่งขึ้น จนกระทั่งระหว่างปี พ.ศ. 2532-2536 การรณรงค์เรื่องป่าชุมชนทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น อีกทั้งเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ความล้มเหลวของกรมป่าไม้ในการจัดการพื้นที่ป่า และในช่วงการกำหนดนโยบาย ได้นำไปสู่การผลักดันการออกกฎหมายป่า

ป่าชุมชน (Community Forest) เกิดขึ้นได้ภายใต้กระบวนการจัดการของคนภายในชุมชน ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชน โดยทรัพยากรจากป่าชุมชนถือเป็นทรัพยากรสาธารณะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทรัพยากรร่วม” ที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากป่าชุมชนคือกลไกสำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ การจัดการ การฟื้นฟูให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นและมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างรู้คุณค่าอันมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นป่าชุมชนจึงถือเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรด้านอาหาร ให้แก่ชุมชน

องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ มีวิสัยทัศน์ "พัฒนาคุณภาพชีวิต บนแนวคิดของการมีส่วนร่วม ส่งเสริมการรวมกลุ่มการผลิต ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ลดความเสี่ยงด้วยเกษตรอินทรีย์" มีประชากรทั้งสิ้น 7,649 คน โดยมีเนื้อที่ทั้งหมด 43,125 ไร่ ภูมิประเทศตำบลเป็นที่ราบลุ่ม เป็นแม่น้ำมูลไหลผ่าน มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ โดยประชาชนในพื้นที่มีการดำเนิน

กิจกรรมอย่างต่อเนื่องในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน อาทิเช่น ในปี 2562 สภากองค์กรชุมชนตำบลทุ่งอรุณร่วมกับประชาชนในพื้นที่ปลูกป่าซ่อมแซมในที่สาธารณะ ในปี 2563 องค์การบริหารท้าวส่วนตำบลทุ่งอรุณและกรมป่าไม้ ร่วมกับเครือข่ายทำแนวป้องกันไฟบริเวณป่าชุมชน เพื่ออนุรักษ์ป่าเพื่อให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ และในปี 2566 ประชาชนกลุ่มจิตอาสาดำเนินกิจกรรมปลูกป่าเพิ่มพื้นที่สีเขียวเนื่องในวันสำคัญของชาติไทย วันแม่แห่งชาติ โดยผู้รับผิดชอบโครงการได้เป็นคณะกรรมการประเมินผลโครงการของขบวนการสภาองค์กรชุมชนจังหวัดนครราชสีมา มีโอกาสในการลงพื้นที่ประเมินโครงการของสภาองค์กรชุมชนตำบลทุ่งอรุณ พบว่า สมาชิกที่เป็นคณะกรรมการมีความเข้มแข็ง ในการขับเคลื่อนกิจกรรม แต่ยังคงดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ยังไม่ต่อเนื่อง ยังไม่มีการบูรณาการร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนอย่างเต็มรูปแบบ โดยในพื้นที่เริ่มมีการขับเคลื่อนกิจกรรมที่ดำเนินการในรูปแบบ บวร ผักปลอดสารรั้วกินได้ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน โดยผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำแนวคิดการมีส่วนร่วมและแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จทั่วโลก 8 ข้อ ประกอบด้วย 1) ความชัดเจนของขอบเขต คนในชุมชนกำหนดและแยกแยะได้ว่าใครมีสิทธิ์ใช้ทรัพยากร ใครไม่มีสิทธิ์ และสามารถระบุขอบเขตของทรัพยากรในการดูแลร่วมกัน 2) ความสอดคล้องระหว่างกฎกติกาของชุมชนกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) การเปิดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา 4) การสอดส่องดูแลที่มีการดูแลสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ 5) มีระบบการลงโทษ จากสถานหนักไปเบา 6) มีระบบจัดการความขัดแย้งรวดเร็ว เข้าถึงง่าย ใช้เงินน้อย 7) รัฐให้การยอมรับในสิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน ไม่ใช่อำนาจรัฐบังคับเพียงฝ่ายเดียว 8) การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่มีขนาดใหญ่ด้วยภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย พร้อมประยุกต์กับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนให้มีการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนต่อไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เพื่อแสวงหาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมโดยอาศัยทุนทางสังคมในพื้นที่ในการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและความยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2.3 เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ประกอบไปด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ 3 ด้าน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ขอบเขตด้านระยะเวลา ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของอัฟฮอฟ (Uphoff, 1977) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ประเด็น คือ การวางแผนและตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากกิจกรรม รวมถึงแนวคิดการวางแผน

3.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน

ในการศึกษาเชิงปริมาณ ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา คือ การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling) จากกลุ่มตัวอย่างตัวแทนประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน, หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส, หมู่ 3 บ้านหนองปรึก รวมประชากร 1,640 คน จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยตารางการสุ่มตัวอย่างของเครซี และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970 : 607-610) ได้นำเสนอตารางการสุ่มตัวอย่างสำเร็จรูปที่มีประชากรขนาดเล็ก โดยมี ระดับความเชื่อมั่น 95 %(.95) หรือมีความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้น 5 %(.05) ได้กลุ่มตัวอย่างในการแจกแบบสอบถามจำนวน 310 คน

3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ทำการศึกษาระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2566 ถึง 30 กันยายน 2566

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

ป่าชุมชน หมายถึง ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรนิเวศป่าไม้โดยมีชุมชนเป็นฐาน และมีการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน เพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะชนร่วมกัน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึงพื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ที่มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน, หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส และ หมู่ 3 บ้านหนองปรึก

การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การสะท้อนให้เห็นการยอมรับศักยภาพของชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชน เพื่อการดำเนินการในการวางแผนตัดสินใจ และการควบคุมทรัพยากรพื้นฐานของชุมชนเพื่อไปสู่อนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรม เพื่อออกแบบในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน ตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน ในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างแสดงถึงความสัมพันธ์กันของปัจจัยที่มีผลต่อการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เกี่ยวกับวิธีการดำเนินงาน และเกณฑ์ต่าง ๆ ของระบบ ที่สามารถยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน และทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ ที่มีส่วนในการหนุนเสริม สนับสนุนการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

5.2 ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

5.3 ได้รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีการทำการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
  2. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
  3. แนวคิดการพัฒนาชุมชน
  4. แนวคิดการมีส่วนร่วม
  5. แนวคิดการวางแผน
  6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  7. กรอบแนวคิดการวิจัย
- โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

1. ความหมายป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2549 : 15) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึ่งพาพึ่งป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ศรีสุวรรณ ควรขจร (2539 : 9) ได้อธิบายความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นการอนุรักษ์และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่าการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การทำลายป่าย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นจึงเป็นการเน้นให้เห็น

บทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

แนวความคิดนี้มีพื้นฐานจากการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเองทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยรวม และการยอมรับศักยภาพชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชน ด้วยป่าชุมชนเป็นสาระณะสมบัติของชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนที่เป็นเจ้าของสาระณะสมบัติต้องการสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมมากขึ้นมาเพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล แต่ชุมชนต้องไม่ใช้ประโยชน์จากสาระณะสมบัตินั้นมากจนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่นๆ การจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนและการสร้างระบบแรงจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ประชาชนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนตามความจำเป็น สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน การจะให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่างๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจด้วย

การจัดองค์กรทางสังคมของชุมชน เพื่อจัดการป่าไม้ชุมชนอาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแยกต่างต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกันของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนให้สามารถทำให้การกระทำร่วมกันได้ และจะต้องพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อกฎเกณฑ์ของท้องถิ่น หรือกฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ร่วมกัน กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยอิงอาศัยกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือ

สำหรับการระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้น จำเป็นต้องสร้างระบบการจูงใจให้แต่ละคนเกิดความสำนึกและปฏิบัติในแนวทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคนแรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือแรงจูงใจจากปัจจัยภายนอกที่เป็นเครื่องล่อหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามีส่วนร่วม เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุมการฝึกอบรม เป็นต้น แรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน แรงจูงใจประเภทนี้เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งเกิดจากความศรัทธา ความรัก (คณิต อนุธรรมเจริญ และโกมล แพรกทอง, 2548 : 60 -65)

2. ลักษณะการจัดการป่าชุมชน

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อการจัดการป่าชุมชนรูปแบบดั้งเดิมอาจผูกติดอยู่กับความเชื่ออาจเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนาซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติความเชื่อใน

รูปแบบต่างๆ ช่วยให้ผู้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่อยู่ในธรรมชาติอย่างมีความพอเหมาะพอตัวอย่างไร้ที่ตามเมื่อเวลา และสภาพการณ์ของสังคมเปลี่ยนไปทรัพยากรธรรมชาติร้อยละลดลง ในขณะที่ความต้องการของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความเชื่อเพียงอย่างเดียวก็อาจไม่เพียงพอที่ทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ดังนั้นสังคมอาจต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเสริมกับพลังความเชื่อ ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการป่าไม้ของชุมชนต่อไป ในส่วนนี้จะได้อธิบายถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธที่มีต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน ดังเช่น การจัดการป่าปู ต่าซึ่งทั้งพื้นที่และต้นไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันนั้นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผีปู ต่าซึ่งถือได้ว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการกับสิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติสามารถรับรู้ได้โดยมองผ่านพิธีกรรมที่มนุษย์ได้ร่วมกันประกอบขึ้น โดยมีจำเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรม การยอมรับในอาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างเหมาะสม กล่าวคือในขณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าปู ต่าในรูปแบบต่างๆ ป่าปู ต่าก็ได้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนที่แสดงถึงความเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน โดยอาจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น พอมมีปัญหาทุกข์ร้อน ชาวบ้านก็มักจะบนบานศาลกล่าวต่อผีปู ต่าให้ช่วยดลบันดาลให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่จะต้องการ นอกจากชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากป่าปู ต่าในรูปของอาหาร ไม้ฟืน ไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การที่ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องผีปู ต่าทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าปู ต่าเป็นไปโดยมีการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผลและมีความเคารพในธรรมชาติและอยู่บนพื้นฐานของกฎเกณฑ์ที่ชุมชนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากป่าปู ต่าเช่น ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บฟืนไปหุงข้าวหรือเข้าไปเก็บเห็ดหรือตัดต้นไม้จากป่าปู ต่าเพื่อเอาไปใช้ในกิจกรรมอันเป็นสาธารณะ จะต้องมีการกล่าวคำขอเสมอ ไม้ที่เก็บเอาไปทำฟืนหุงข้าวมักเป็นกิ่งไม้แห้งๆ หรือกิ่งไม้เล็กๆ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าปู ต่าโดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือแสดงความเคารพต่อผีปู ต่า ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ละเมิดอาจได้รับการลงโทษในรูปแบบต่างๆ กันจากผีปู ต่าซึ่งนับว่าความเชื่อดังกล่าวนี้อาจเป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ร่วมมือร่วมใจในการดูแลรักษาป่าปู ต่าและใช้ประโยชน์จากป่าปู ต่าอย่างเหมาะสม รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในกรณีของวัดป่า สะท้อนความเชื่อทางศาสนาพุทธของฝ่ายอริยวาสี ที่เน้นวัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็นเหมาะแก่การเจริญศีลภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ดังนั้นป่าจึงเป็นสถานที่ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทำสมาธิและการปฏิบัติธรรม พระสงฆ์สำหรับการจัดการป่าไม้ของวัดป่าอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะนี้คือ การอนุรักษ์ป่าดั้งเดิมที่เป็นที่ตั้งของวัดไว้ และการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในบริเวณวัด ซึ่งพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้โดยพระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการชี้แจงจูงใจที่สำคัญ อาจได้แก่ ความเชื่อและความยึดมั่นในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาฝ่ายอริยวาสี

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม

การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลัง เป็นการใช้กลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผน การดำเนินการ และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบนี้มีทั้งการจัดการเชิงอนุรักษ์และในเชิงการพัฒนา โดยมีลักษณะดังนี้

2.1 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเกี่ยวกับสภาพของป่าไม้ที่เสื่อมโทรมและลดปริมาณลง จนถึงจุดที่ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนน่าจะต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ป่าที่ยังคงสภาพอยู่ไว้ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระยะยาว

2.2 การจัดการป่าชุมชนในเชิงการพัฒนา เป็นการจัดการป่าโดยการตั้งกรรมการป่าชุมชน เพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชน

โดยสรุป การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้น มีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติไม่ว่าชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวม ทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

1. แนวคิดทุนทางสังคม

นักวิชาการและผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของ “ทุนทางสังคม” ไว้ในหลายมิติทั้งในมิติที่เป็นเรื่องของระบบคิดและในมิติของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกัน ความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของความเป็นชุมชนเดียวกัน มีจารีตและมีค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน นอกจากนี้นักวิชาการบางท่านเสนอแนวคิดที่ว่า ทุนของชุมชนเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย ทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งกันและกันที่ทำให้คนมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการรวมพลังความคิด และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งทุนทางสังคมถือเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นไมตรีจิตมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลทั่วไป แล้วขยายวงออกไปเรื่อย ๆ อย่างกว้างขวาง ก็จะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ ในขณะที่นักคิด นักวิจัย และนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ทัศนะของทุนทางสังคมไว้อย่างกว้างขวาง โดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ทัศนะหลัก (วรจุมโรมรัตน์พันธ์, 2548 : 59) คือ

1.1 ทัศนะเชิงชุมชนนิยม (Communitarian View) ผู้สนับสนุนทัศนะนี้เห็นว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับองค์กรระดับท้องถิ่น เช่น สมาคม สโมสร และองค์กรประชาชน การวัดทุนเหล่านี้คือการพิจารณาจากจำนวนและความหนาแน่นของกลุ่มเหล่านี้ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั่นคือยังมีมากยิ่งดีและจะส่งผลต่อการให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจน และผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อย่างไรก็ตาม ทัศนะนี้มองข้ามผลกระทบในทางลบ ในกรณีที่มีการรวมกลุ่มกันทำ กิจกรรมในทางที่ผิด เช่น การค้ายาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้โต้แย้งว่า หลักฐานจากหลายประเทศพบว่าการรวมกลุ่มกันในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจเสมอไป เช่นใน

ประเทศเคนยา ที่มีองค์กรชุมชนในลักษณะนี้กว่า 200,000 องค์กร แต่สมาชิกก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาความยากจน ได้เนื่องจากองค์กรเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ไม่ได้เชื่อมโยงกับองค์กรและทรัพยากรจากภายนอกมากนักรวมทั้งการไม่สามารถเข้าถึงอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มได้

1.2 ทักษะเชิงเครือข่ายนิยม (Network View) แนวคิดนี้มองความสัมพันธ์ของคนทั้งในแนวราบ นั่นคือระหว่างคนในชุมชนเดียวกันและในแนวตั้ง หรือความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน จากการศึกษาของ แกรนโนเวทเทอร์(Granovetter) พบว่า นอกจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและมีเป้าประสงค์ร่วมกันแล้ว ชุมชนยังต้องการการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านศาสนา ชนชั้น ชนชาติ เพศ เศรษฐกิจ และสังคมด้วยหาไม่แล้วชุมชนนั้น ๆ จะสนองประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่มเท่านั้น (วิรัช วิรัช นิภาวรรณ. 2543 : 19-22) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาอีกหลายเรื่อง ที่เห็นว่าทุนทางสังคมควรประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ “การยึดโยงและเชื่อมโยง” (Bonding and Bridging) มีตัวอย่างที่เป็นเครื่องพิสูจน์ทักษะในเรื่องนี้ได้แก่ การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ที่แรกเริ่มจำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อนฝูงและคนภายในชุมชน (Bonding) ในด้านต่าง ๆ เช่น เงินลงทุน ทรัพยากร และแหล่งจำหน่ายสินค้า แต่เมื่อธุรกิจขยายตัว ผู้ประกอบการจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัยด้านการผลิตและการตลาดจากภายนอก (Bridging) เพิ่มเติมนอกจากนี้เครือข่ายทางสังคมยังช่วยตอบสนองความต้องการของคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจระดับต่าง ๆ ด้วย เช่น ในกลุ่มคนยากจน เครือข่ายของคนจนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครอง การจัดการความเสี่ยง และความสามัคคีในขณะที่กลุ่มคนที่มีฐานะดีเครือข่ายจะช่วยส่งเสริมการทำงานในเชิงรุก เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางด้านเทคโนโลยีและความเป็นไปในตลาดโลกโดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และสวนแบ่งการตลาด เป็นต้น

1.3 ทักษะสถาบันนิยม (Institutional View) ผู้สนับสนุนทักษะสถาบันนิยม มีความเห็นว่าความสำเร็จของเครือข่ายชุมชนและประชาสังคมต่างเป็นผลพวงของการมีบรรยากาศทางด้านการเมือง กฎหมาย และสถาบันที่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่าย โดยชุมชนและเครือข่ายที่ถือได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตัวของตัวเอง แต่จะต้องพึ่งพาปัจจัยทางด้านสถาบันที่เป็นทางการด้วย ทั้งนี้มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พิสูจน์แนวคิดในเรื่องนี้เช่น การกระจายอำนาจในประเทศบราซิลที่เน้นความสำคัญของการมีระบบบริหารจัดการภาครัฐที่ดีเพื่อเป็นแรงผลักดันให้กิจกรรมในท้องถิ่นหรือชุมชน สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ล่าช้า เป็นผลมาจากสังคม หรือชุมชนที่แตกแยก และมีสถาบันทางการที่อ่อนแอ หรือไม่มีระบบบริหารจัดการที่ดี

1.4 ทักษะการรวมพลัง (Synergy View) นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องเครือข่ายและสถาบันเข้าด้วยกัน และได้ทดลองทำการศึกษาในประเทศต่าง ๆ 5 ประเทศ (อินเดีย เม็กซิโก รัสเซียเกาหลีใต้และ บราซิล) ผลการศึกษาโดยสรุปพบว่า การพัฒนาต้องการความร่วมมืออย่างแข็งขันระหว่างภาคีการพัฒนาต่าง ๆ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐ และภาคประชาสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินการทั้งของภาครัฐ และภาคสังคมต่างก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถเป็นเจ้าของทรัพยากรที่จำเป็นเพียงพอต่อการส

งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนแต่ต้องการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementarities) และการเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการได้จำแนกทุนทางสังคมออกตามขอบเขตและกรอบของการศึกษาที่สำคัญ 3 ระดับ คือ (J. Turner. 1982 : 1-15)

1.4.1 ระดับจุลภาค (Micro analytical level) เป็นการศึกษาในรูปแบบเครือข่ายของบุคคลและครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กันในแนวนอน โดยมีบรรทัดฐานและคุณค่าเป็นสิ่งเชื่อมโยงกัน

1.4.2 ระดับกลาง (Me so analytical level) เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ทั้งในแนวตั้งและแนวนอนระหว่างกลุ่มต่างๆ เช่น องค์กรท้องถิ่น ระหว่างชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

1.4.3 ระดับมหภาค (Macro analytical level) เป็นการศึกษาวิจัยในประเด็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังหมายรวมถึงสถาบันที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อม ประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐบาล และการติดต่อระหว่างประเทศ

สำหรับประเทศไทย หากกล่าวถึง “ทุนทางสังคม” ที่แปลมาจากคำว่า “Social Capital” ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นคำใหม่ที่เริ่มมีขึ้นในสังคมไทย ช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 และจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนั้นทำให้ประเทศไทยต้องหันมาทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยที่รัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program : SIP) โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและเงินกู้จากธนาคารโลกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยยึดหลักการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2. ความหมายของทุนทางสังคม

มักเป็นคำถามที่ได้ยินอยู่เสมอเมื่อมีการพูดถึงคำว่า “ทุนทางสังคม” ความไม่ชัดเจนและกว้างเกินไปยังเป็นปัญหาคลุมเครือในการกำหนดความหมายของทุนทางสังคมอยู่มาก มีนักวิชาการหลายท่านทั้งไทยและต่างประเทศ พยายามกำหนดความหมายให้เกิดความชัดเจนและครอบคลุมในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้ ทุนทางสังคมของคนไทย ไม่ใช่มีความหมายเพียงแค่คุณภาพของคนไทย สังคมที่อนามยดี การศึกษาดี และมีสมรรถภาพในการผลิตเท่านั้น คนไทยยังมีทุนทางสังคมอีกมากมาย เพียงแต่ไม่มีโอกาสพัฒนาด้านความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันได้แก่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2541 : 6)

1. ความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัว เครือญาติ กับผู้อื่นในชุมชน เช่น แรงงานคืนถิ่นต้องอาศัยครอบครัวและเครือญาติในการดำรงชีวิต

2. ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากครอบครัวและชุมชนมารดปรับและเป็นส่วนสนับสนุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ได้

3. ความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น สมุนไพร หมอพื้นบ้าน

4. การรวมกลุ่มเป็นองค์กรประชาชนในชุมชน

5. การมีความสุขจากความสงบและสันโดษ

6. การมีเศรษฐกิจที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชน เช่น จ้างคนในชุมชน บริโภคทรัพยากรในชุมชน

“ทุน” ในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ที่กว้างขวางออกไป โดยแบ่งทุนออกเป็น 6 ประเภทด้วยกัน คือ (J. Hubley. 1994 : 39)

1. ทุนทางสังคม (Social capital) เป็นความไว้วางใจ (Trust) ที่หาได้จากสมาชิกทั้งหมดของชุมชน เช่น ครอบครัว หรือกลุ่มลูกคา
2. ทุนทางการเงิน (Financial capital) เป็นทุนในรูปของตัวเงิน เช่น เงินสำหรับการค้าขาย และการเป็นเจ้าของสิ่งที่มีอยู่โดยถูกกฎหมาย
3. ทุนทางธรรมชาติ (Natural capital) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในนิเวศวิทยาอยู่แล้วและถูกปกป้องโดย ชุมชนเพื่อใช้ในการสนับสนุนค่าจุนการดำรงชีวิต
4. ทุนบุคคล (Individual capital) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคลอยู่แล้ว ถูกปกป้องคุ้มครองโดยสังคม และเป็นแรงงานในภาคธุรกิจ การค้าขาย
5. ทุนจากการจัดการความรู้ (Instructional capital) เป็นความรู้ของบุคคลและชุมชน รวมทั้งโปรแกรม (Software) ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการการคาดคะเนสร้างชิ้นหรือเพื่อหลีกเลี่ยงอนาคต
6. ทุนโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructural capital) เป็นระบบช่วยเหลือ สนับสนุนที่ไม่ได้มาจากธรรมชาติเช่น เสื้อผ้า ที่พักพิง ถนน และไม่ใช้การสั่งสอนแนะนำ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ

3. องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคม

องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคม ไว้ 4 องค์ประกอบ ที่มีบทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนี้ (สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2566 [ออนไลน์])

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจให้เป็นคนที่มีจิตใจดีมีน้ำใจ เอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรักชาติ ฯลฯ และด้านสติ ปัญญาเพื่อให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมต่าง ๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน ก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึกรักชาติชอบชาติ รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมสถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมกลมเกลียวจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดีสถาบันศาสนาที่เข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนใน

สังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบันภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากรทรัพยากรและเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักปรัชญาภิบาลในการดำเนินธุรกิจหรือมีการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคมแล้วก็จะเงินทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล สถาบันสื่อ เป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรมค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดั่งาม ค่านิยม ความเป็นไทยนอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเองเกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ และพัฒนาต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว ชุมชนและประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสมเป็นต้น

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

การพัฒนานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง เป็นการเริ่มเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ในทางที่ดีขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิมหรือคงไว้สิ่งเก่าที่ดีอยู่แล้ว ให้ดียิ่งขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนามีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “การพัฒนา” เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกโดยนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งนำมาใช้เรียกวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และได้รับความนิยมทั่วไปจนกระทั่งองค์การสหประชาชาตินำไปใช้ในการพัฒนาประเทศที่เป็นสมาชิกอีกด้วย ต่อมานักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไปมาก ทำให้รูปแบบ วิธีการและยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ มีความแตกต่างกันออกไป แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงขอนำเสนอความหมายคำว่า การพัฒนา ตามทัศนะของนักวิชาการไทย ดังนี้

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานให้ความหมาย การพัฒนา (ราชบัณฑิตยสถาน 2546 : 779) คือ ความเจริญ ทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น เป็นการกระทำให้ดีขึ้น เปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2543 : 282) ให้ความหมายว่า การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการ (Process) ที่จะต้องมีองค์ประกอบของเครื่องชี้วัดที่สำคัญและต้องผสมผสานระหว่าง

1. มีการเปลี่ยนแปลง (Change) ในทางบวก ได้แก่ การปรับปรุงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตเสมอ ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางลบไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น และต้องเกี่ยวข้องกับ 4 แกนหลัก คือคน โครงสร้าง เทคโนโลยีและระบบหรืองาน(รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย)

2. การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการควบคุม (Control) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ โดยการกำหนดเป็นแผนที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินตามเป้าหมายอย่างเด่นชัดและปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชนและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

3. ผลของการพัฒนานั้นต้องเกิดความเสมอภาค (Equity) และการกระจายใหม่ (Redistribution) ในการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ และการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of Life) แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างยุติธรรมและจะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในเรื่องโอกาส (การศึกษา การทำงาน ความก้าวหน้า ฯลฯ)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547 : 3) กล่าวว่าการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Planned or Directed Change) นั่นคือการพัฒนาที่ได้เป็นเรื่องธรรมชาติหากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยกำหนดทิศทางหรือรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา เป็นต้น

ในความหมายการพัฒนา คือ การทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในทุก ๆ ด้านของสังคมทั้งมวล การพัฒนามิได้เป็นเพียงการพัฒนาด้านรายได้หรือด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวและไม่ใช่วิธีของเทคนิค แต่การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในแนวความคิดและเปลี่ยนแปลงการกระทำที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการและก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกหมู่เหล่าให้ดีขึ้นจึงเรียกว่าเป็นพลังของชุมชน พลังชุมชนที่เข้มแข็งทรงพลังอำนาจ จึงเกิดจากสถานะพื้นฐานของชุมชนที่มั่นคงและกระบวนการชุมชนที่ต่อเนื่อง

2. องค์ประกอบของชุมชน

ขณะที่จิม ไอฟ (Jim Ife) (อ้างถึงใน สายัณห์ ไพชาญจิต, 2549 : 13) ได้กล่าวถึงความ เป็นชุมชนว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. มีขอบเขต/ขนาดที่ไม่เกินความสามารถของมนุษย์ที่จะสามารถทำความเข้าใจกับคนเคยได้ (Human Scale) คือ มีขนาดตั้งแต่พอประมาณจนถึงใหญ่ ไม่เป็นส่วนตัว มีศูนย์รวมจิตใจที่โยงยัด ผู้คนเข้าด้วยกันอย่างเหนียวแน่น เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ ซึ่งขนาดของหน่วยหรือชุมชน มักมีขอบเขตอยู่ในระดับที่สมาชิกคนหนึ่งสามารถทำความเข้าใจกับคนอื่น ๆ ได้เท่าที่ต้องการ และก็เป็นขนาดที่ทุกคนในนั้นสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมได้โดยไม่มีอุปสรรค ชุมชนต้องมีโครงสร้างไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่คนที่เป็นสมาชิกจะสามารถรู้สึกได้ถึงความเป็นเจ้าของ และรู้สึกว่ามีอำนาจ ควบคุมความเป็นไปในชุมชนได้ซึ่งในความเป็นจริงเราไม่สามารถระบุ ตัวเลขเฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าจะต้องมีจำนวนคนเท่าไร บางครั้งก็อาจจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนไปจนถึงเป็นพันเป็นหมื่นหรือจำนวนมากในระดับประเทศก็ได้

2. มีอัตภาวะ (ความเป็นตัวตน) และความเป็นเจ้าของ (Identity and Belonging) ในความเป็นชุมชนโดยทั่วไปมักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นเจ้าของแฝงอยู่ หรือไม่ก็มีความยอมรับและ เห็นคุณค่าร่วมกันภายในกลุ่มอันเป็นที่มาของคำว่า สมาชิกของชุมชน มีความหมายครอบคลุมคำว่า ความเป็นเจ้าของ การยอมรับจากคนอื่น ๆ ความจงรักภักดีและการยอมรับในความคาดหวังของกลุ่ม ด้วยความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นสมาชิกมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนในปัจเจกบุคคลที่สร้างความรู้สึกว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมโลก ปัจจุบัน เนื่องจากสถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีตได้คลายความสำคัญลงไป มาก ไม่ว่าจะเป็นตระกูล เผ่า หมู่บ้าน โบสถ์หรือวัด ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้ สถานที่ทำงานโรงงาน บริษัท องค์กร สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพ กำลังมีความสำคัญมากขึ้นใน ฐานะแหล่งกำหนดสถานภาพและบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

3. มีพันธะหน้าที่ (Obligations) สมาชิกของชุมชนต้องมีพันธกิจ หรือภาระหน้าที่ที่ ชัดเจนที่รู้สึกได้โดยอัตโนมัติว่าต้องทำอะไรและอย่างไรให้กับชุมชนที่สังกัด โดยสมาชิกเข้าไปมีส่วนร่วม ในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างของชุมชน เพื่อสร้างและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน

4. มีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมนิยม (Gemeinschaft) ชุมชนต้องมีโครงสร้างที่ ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก สมาชิกสามารถมีสัมพันธภาพต่อกันและกันได้หลาย ๆ บทบาทในสภาพที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่มีเงื่อนไขที่ส่อไปในทางขีดจำกัดเฉพาะกลุ่มหรือ เฉพาะพวกซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในการที่จะแสดงความสามารถ ในเรื่องต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากและเป็นคุณแก่ชุมชนโดยตรง

5. มีวัฒนธรรม (culture) ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบคุณค่า การสร้างสรรค์และการแสดงออกซึ่งวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่ต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่ติดตรึงอยู่กับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นกลไกหนุนเสริมให้สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมเพื่อใช้เองมากกว่าเป็นเพียงผู้บริโภควัฒนธรรมที่หยิบยืมมาจากชุมชนอื่น อีกทั้งมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนต่าง ๆ และเกิดภาวะการณ์มีส่วนร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบของชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือมีพื้นที่ มีขอบเขตที่แน่นอนโดยคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าใจตรงกันถึงขอบเขตและพื้นที่นั้น มีทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ชุมชนท้องถิ่นสร้างขึ้นหรือรับมาซึ่งสะท้อน รับรู้หรือบ่งบอกได้ถึงความเป็นชุมชน ๆ นั้น

3. การพัฒนาชุมชน

สำหรับการพัฒนาชุมชนนั้นมีแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่การสรรหากระบวนการ แนวทางรูปแบบของกิจกรรมหรือโครงการที่หนุนเสริมการพัฒนาโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยวางอยู่บนแนวทางดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553 : 126-129)

1. คนมีความสำคัญที่สุด (man is a most important) กล่าวคือ การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือการเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ จึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาด้วยดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน รวมทั้งสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหัวใจของการพัฒนาโดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั่นเอง

3. การช่วยเหลือตนเอง (aided self-help) โดยการช่วยเหลือตนเองเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งคือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

4. การพึ่งตนเอง (self-reliance) โดยการพึ่งตนเองเป็นความเชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

5. ความคิดริเริ่มของประชาชน (initiative) เป็นแนวคิดในการทำงานกับประชาชนโดยยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตยและหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบลเป็นแนวความคิดที่เชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่น ๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

6. ความต้องการของชุมชน (felt-needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนและองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่วางงานเป็นของประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

7. การใช้ทรัพยากรในชุมชน (community natural resources utilize) การพัฒนาชุมชนย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของชุมชนดังนั้นผลประโยชน์ในการพัฒนาของชุมชนโดยย่อมต้องเกิดขึ้นกับชุมชนนั้น จึงต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ทุนทางสังคมและทรัพยากรต่าง ๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน

8. ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐบาล (community and government capacity) การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐบาลก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

9. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (co-operations between government with people) การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชนไม่ปล่อยให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัดไม่สามารถดำเนินงานชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนั้นแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

10. การพัฒนาแบบบูรณาการ (integrated development) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคนหน่วยงาน องค์กรต่าง และงบประมาณจึงจะประสบความสำเร็จ

11. ความสมดุลในการพัฒนา (development as equality) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

12. การพัฒนาชุมชนเป็นการศึกษาภาคชีวิต (lifelong education) คือมีลักษณะเป็นการให้คำปรึกษาแก่ประชาชนทุกเพศวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการให้การศึกษาที่เน้นให้รู้จักตนเองรู้จักโลก และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญญาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือสำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชน และสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ

โดยสรุปแนวคิดการพัฒนาชุมชนคือกระบวนการในการหนุนเสริมให้พื้นที่และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นมีพัฒนาการที่ดีขึ้นทั้งในด้านบริบทในการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของผู้คน โดยมีกระบวนการในการพัฒนาผ่านคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกันพัฒนาโดยอาศัยทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในชุมชน และการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ในลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายในและภายนอก ซึ่งหากกระบวนการในการพัฒนามีการจัดการที่ดี ย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนและนำไปสู่ความเจริญด้านกายภาพในเชิงพื้นที่ด้วย

4. เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนนั้นแม้จะมีกระบวนการ วิธีการที่หลากหลาย รวมถึงมีเป้าหมายของการพัฒนาที่หลากหลาย แต่โดยหลักการแล้วมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การพัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง (โกวิท พวงงาม, 2553 : 160-162) กล่าวคือ

1. การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ ให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความสุขสงบ จิตใจที่เยือกเย็น อารมณ์แจ่มใส มั่นคง ไม่มีความเครียด สุขุม มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักประมาณตน มีความพอเพียง เข้าใจในสัจธรรมของชีวิตมองโลกในแง่ดี มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น

2. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะดังนี้

2.1 มีจิตสำนึกชุมชน คือสมาชิกสำนึกกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและสมานฉันท์ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับในความหลากหลายของสมาชิก เป็นต้น

2.2 มีจิตวิญญาณชุมชน คือ สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน อุทิศตนเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศาสนา เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความยินดีที่มีความมุ่งมั่นและเกิดพลังมหาศาล เป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุขร่วมกัน จิตวิญญาณชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกของชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

2.3 เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้คือสมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนที่เป็นผลจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดร่วมกัน และนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชนร่วมกันไม่ใช้การดำเนินงานโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

2.4 มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจำสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มและองค์กรเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันเป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

2.5 มีการจัดการชุมชนที่ดีคือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง กลุ่มและชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.6 มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกัน เรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

2.7 มีภาวะผู้นำชุมชน คือผู้นำในการพัฒนาชนบทเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน สามารถเชื่อมประสานสมาชิกกลุ่มและองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.8 เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้คือ สมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและเมื่อประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้

2.9 เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุขแล้ว ชุมชนก็มีความเข้มแข็งไม่เบียดเบียนผู้อื่นบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

2.10 เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป แต่ดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนไว้ได้แล้วสืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย

โดยสรุป การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายสำคัญคือการพัฒนาคน และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมุ่งหมายว่าหากคนได้รับการพัฒนาที่แล้วย่อมเป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชนซึ่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนเพราะหากคนมีคุณภาพ มีศักยภาพ ก็เป็นภาพสะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาคนอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องพัฒนาริบทสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วยซึ่งมีองค์ประกอบหลายด้วยกัน โดยหนึ่งในนั้นเรื่องของ “การเมืองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง” ซึ่งสื่อให้เห็นว่ากลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนนั้นมีความสำคัญเพราะโดยความหมายของกลุ่ม/องค์กรแล้วคือการรวมตัวกันของคนหลาย ๆ คน ของกลุ่มหลาย ๆ กลุ่มซึ่งหากกลุ่ม/องค์กรเหล่านี้ได้รับการพัฒนาที่ดีให้มีความเข้มแข็งแล้วย่อมมีส่วนช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเช่นกัน

5. ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง

ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้ (อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามพิทยาพงศ์. 2540)

(1) โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึงสัมพันธ์ภาพทางอำนาจในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง

(2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกิน ประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร มีรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ การบริโภคเน้นการพออยู่พอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตร และสังคมในรูปการแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี

(3) ค่านิยมจากศาสนธรรม หรือ อุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ความเชื่อในเรื่องกรรม การเคารพอนันตต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ เอื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ

(4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม จากครอบครัว วัด สถานประกอบการ โดยการสังเกต ฟัง ถาม ทดลองทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

(5) กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไขเช่น การประพุดิตนในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณความรู้ ชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมในแนวนอน จะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และมีการทำงานในรูปการปรึกษาหารือ แสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา

(6) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์ แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างดี

(7) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสถานที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเป็นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ปรึกษาหารือกัน อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้รวดเร็ว ทันเหตุการณ์

6. ความสำคัญของการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน (กรมการปกครอง, 2548 : 78-88)

(1) ทำให้สมาชิกในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการร่วมกันคิดร่วมกันทำ ค้นหาศักยภาพและพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน ไปสู่การพึ่งตนเอง โดยคนในหมู่บ้านช่วยกันหาสาเหตุและหาทางแก้ไขกันเอง เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(2) การสำรวจข้อมูลทั้งหลายที่อยู่อย่างกระจัดกระจายในหมู่บ้าน ทำให้ทราบถึงจุดเด่น จุดด้อย และสภาพปัญหาของหมู่บ้าน เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุและหาทางแก้ไข

(3) หมู่บ้านจะได้รับทราบปัญหาความต้องการของหมู่บ้าน และสามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหา รวมทั้งจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อหาแหล่งงบประมาณมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน ตลอดจนการกำหนดอนาคตในการพัฒนาหมู่บ้านไปสู่การพึ่งพาตนเอง

(4) เป็นการพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้นำของคนในหมู่บ้าน ตลอดจนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้าน

(5) เป็นการเสริมสร้างและฝึกฝนวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน โดยการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

การศึกษาเรื่องแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท ผู้วิจัยนำเสนอเป็น 3 ประเด็น คือ ความหมายของบทบาท ลักษณะของบทบาท ความสำคัญของบทบาท และประเภทของบทบาทตามลำดับดังนี้

1. ความหมายของบทบาท

ความหมายของคำว่า บทบาท หากพิจารณาตามรากศัพท์ หมายถึง “ทำทำตามบทว่า ตามบท บทบาทตามความหมายนี้จึงหมายถึง การกระทำหรือการแสดงตามสถานภาพที่ตนถือครองอยู่” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : 602)

บทบาท ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า role เป็นเรื่องของพฤติกรรมและหน้าที่ความรับผิดชอบ (function) เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใด ก็ควรแสดงพฤติกรรมให้ตรง และเหมาะสมกับหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้น

มีได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาทหรือ role ไว้ ดังต่อไปนี้

ลูม (Lum, 1979 : 128) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง เป็นหน้าที่ที่บุคคลหนึ่งพึงกระทำ เมื่อเข้าครอบครองตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งรวมถึงหน้าที่ตามตำแหน่งและความคาดหวังโดยเกี่ยวข้องกับบุคคลและสังคม การกระทำนั้น ต้องขึ้น อยู่กับบรรทัดฐานของสังคมด้วย

ทอมมี (Tomey, 1992 : 146) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการแสดง พฤติกรรมของบุคคลที่เป็นไปตามความคาดหวังตามตำแหน่งในอาชีพหรือตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้น ซึ่งโครงสร้างของบทบาทประกอบด้วย ลักษณะที่เฉพาะของแต่ละบุคคล การแสดงพฤติกรรมและ ตำแหน่งที่ครองอยู่

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟูง และคณะ (2546 : 73) ได้อธิบายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้รวมทั้ง สามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

รพีพรรณ สุวรรณณัฐโชติ (2550 : 66) ได้ให้คำจำกัดความของบทบาทไว้ว่า เป็นแบบแผนของความต้องการ เป้าหมายของความเชื่อ ความรู้สึก ทศนคติ คุณค่าและการกระทำที่สมาชิกในสังคมคาดหวังว่าควรเป็นไปตามลักษณะของชนิดตำแหน่งที่มีอยู่หรืออาจกล่าวได้สั้น ๆ ว่าบทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นควรจะประพฤติหรือปฏิบัติ เช่น บทบาทของพ่อก็คือทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดีรู้จักทำมาหากิน เป็นต้น

นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาได้อธิบายความหมายของบทบาทไว้อีกคือ บรูม (Broom) และเซลซนิก (Selznick, 1977: 34-35 อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2541 : 105) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

1. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้

2. บทบาทที่ควรกระทำ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทที่กำหนดไว้ไม่ตรงตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลก็ได้

3. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

กล่าวได้ว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่น ของสังคมมุ่งหวังให้ทำภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง โดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน

2. ลักษณะบทบาท

เบอร์โล (Berlo, 1966: 153) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะบทบาทไว้ดังนี้

1. บทบาทที่ถูกกำหนดไว้ (Role Prescriptions) คือ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นระเบียบอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง

2. บทบาทที่กระทำจริง (Role Descriptions) คือ บทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น ๆ

3. บทบาทที่ถูกคาดหวัง (Role Expectations) คือ บทบาทที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่นว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น ๆ ควรกระทำอย่างไร

ลินเดอร์สมิทและคณะ (Lindersmith and Others, 1975: 400 อ้างถึงใน งามพิศ (2532 : 105)

กล่าวว่า บทบาทของคนใดคนหนึ่งจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้

1. ต้องเป็นแบบหรือลักษณะเฉพาะของตนเอง
2. พฤติกรรมในสถานการณ์ที่กำหนดให้นั้นจะต้องพอเหมาะกับลักษณะเฉพาะของตน
3. ภูมิหลังของการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ จะเป็นตัวชี้แนวทางในการกระทำที่จะเกิดขึ้น

4. ในการแสดงบทบาทนั้น ๆ จะต้องมีการประเมินผลด้วยตัวเองและผู้อื่น

ส่วนโคเฮิน (Cohen, 1979: 35) ได้เสนอเกี่ยวกับบทบาทไว้ดังนี้

1. บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescribed Role) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ให้ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งแม้ว่าบุคคลบางคนจะไม่ได้ประพฤติตามบทบาทที่คาดหวังโดยผู้อื่นเราก็ยังคงยอมรับว่าบุคคลจะต้องปฏิบัติไปตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้

2. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted Role) เป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่ง

3. บทบาทที่กระทำจริงเป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพได้กระทำจริง ซึ่งอาจเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง หรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจเป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวังด้วย

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทในรูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ถ้าบทบาททั้งหลายมีความสอดคล้องกัน โดยเฉพาะบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง บทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ก็จะเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ราบรื่น แต่ถ้าบทบาทดังกล่าวไม่สอดคล้องกันเช่น บทบาทที่ปฏิบัติจริงไม่ตรงกับบทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง

3. ประเภทของบทบาท

ในการศึกษาประเภทของบทบาท ได้มีผู้จำแนกประเภทของบทบาทไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

Broom และ Selznick (1973: 36 อ้างถึงใน จารุพร เพ็งสกุล, 2545 : 13) ได้จำแนกบทบาทออกเป็น

1. บทบาทตามอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทในอุดมคติที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ระบุเป็นลายลักษณ์อักษรหรือมีตัวบทกฎหมาย ระเบียบ กำหนดให้กระทำกิจกรรมในตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ

2. บทบาทที่เป็นจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงซึ่งจะขึ้นกับการสังเคราะห์จากความเชื่อความหวังการรับรู้และประสบการณ์ของผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่ง ทั้งยังต้องพิจารณาถึงความกดดัน ชีตจำกัด และโอกาสในแต่ละสังคม ในระยะเวลานั้น ๆ ด้วย

3. บทบาทที่ควรปฏิบัติ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่ง เชื่อหรือหวังว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ แต่ยังไม่ได้กระทำ ซึ่งอาจจะไม่เหมือนกับบทบาทในอุดมคติ(ไม่มีอยู่ในระเบียบ, กฎหมาย) และบทบาทที่กระทำจริง นอกจากนี้บทบาทที่ควรกระทำยังขึ้นกับความแตกต่างขององค์การความคิดนี้ ประสบการณ์และการรับรู้ของผู้ดำรงตำแหน่งแต่ละคนด้วย

จักรรัช อีระกุล (2542 : 45-46) ได้กล่าวถึง ประเภทของบทบาทมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ข้อบัญญัติของสังคม (Prescribed Role) หรือบทบาทอุดมคติบทบาทอุดมคติจะกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคม เช่น จะบอกให้ทราบถึงความคาดหวังต่อผู้เป็นพ่อและแม่ว่าสังคมมีไว้อย่างไร เข้ามีพันธะต่อใครอย่างไร และจะเรียกร้องจากใครได้แค่ไหนเพียงไร

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเชื่อที่บุคคลเข้าใจว่า จะต้องทำในตำแหน่งเฉพาะของเขา รวมทั้งการตีความสถานการณ์ของบุคคลเองซึ่งไม่จำเป็นจะต้อง ตรงกับบทบาทอุดมคติในทำนองเดียวกัน บุคคลซึ่งเราจะต้องติดต่อด้วยนั้นก็อาจแตกต่างกันในด้าน แนวความคิด ดังนั้นในการพิจารณาบทบาทที่บุคคลกระทำต่อกันนั้นไม่พึงสรุปเอาว่าบรรทัดฐานต่าง ๆ ของสังคมนั้นจะได้รับการยอมรับหรือเข้าใจจากบุคคลต่าง ๆ ไปในแนวเดียวกัน

3. บทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่บุคคลลงมือกระทำจริง ๆ ซึ่งสิ่ง ที่บุคคลปฏิบัติจริงนั้นอาจเกินเลยไปกว่าความเชื่อทางสังคม ความคาดหวังของคนอื่นหรือความเข้าใจ ของบุคคลเองแต่ขึ้นกับเงื่อนไขของบุคลิกภาพเฉพาะตัว และประสบการณ์ของเขาเองด้วย

โดยสรุป บทบาทเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงตามตำแหน่งหรือสถานะทางสังคมที่ บุคคลนั้น ๆ ดำรงตำแหน่งอยู่ ซึ่งประเภทของบทบาทมี 3 ลักษณะ คือ 1) บทบาทที่ตนเองหรือบุคคล ที่ดำรงตำแหน่งนั้นคาดหวังว่าตนเองควรมีบทบาทอย่างไร 2) บทบาทคาดหวังจากผู้อื่น หรือจาก สังคมต้องการให้บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ แสดงพฤติกรรมหรือปฏิบัติตามตำแหน่งหน้าที่ที่ทาง สังคมครอบครองอยู่ เรียกว่า บทบาทที่สังคมกำหนด และ 3) บทบาทที่เป็นจริง หรือพฤติกรรมที่ บุคคลนั้น หรือบุคคลที่ดำรงตำแหน่งได้กระทำจริง เรียกว่า บทบาทที่เป็นจริง

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการที่ประชาชนที่อยู่ร่วมกันในชุมชน แสดงออกถึงความ ประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือ เพื่อให้กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมได้รับการแก้ไขหรือ ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนที่ต้องการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันต่อไปโดยปกติสุข ในที่นี้จึงขอ นำเสนอแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษาและรวบรวมไว้ ดังนี้

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมได้มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายทัศนะ ดังนี้

โกวิทย์ พวงงาม (2553 : 67) การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการของกลุ่มองค์กร ชุมชนมีการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ โดยมีความเข้าใจในปัญหาของตนและตระหนักถึง สิทธิของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลได้รับข้อมูลใหม่ที่ช่วยเพิ่ม อำนาจ ความคิด และโอกาสได้ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจกำหนดเป้าหมายในกิจกรรมเหล่านั้น

อรทัย ก๊กผล (2548 : 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มี ส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือก และ การตัดสินใจต่างๆ ที่เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควร เข้าร่วมในกระบวนการนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการรับรู้ เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ประพจน์ กังวานพนิชย์ (2550 : 67) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการของหน่วยงาน หรือเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม อย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงาน หรือเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการบริหารการศึกษา รวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

อมรพรรณ ประจันตวนิชย์ (2550 : 25) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่บุคคลตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติตลอดจนร่วมติดตามและประเมินผล รวมทั้งร่วมรับผิดชอบในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรม หรือกระบวนการ อย่างใดอย่างหนึ่งของกลุ่มคนหรือองค์การที่มีความเกี่ยวข้องกัน ทางด้านจิตอาารมณ์และสังคม

สำนักงาน ก.พ.ร. (2552) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง ทุกภาคส่วนมาเป็นองค์ประกอบในการแสวงหาทางเลือกตัดสินใจ และกำหนดแนวทางหรือนโยบายสาธารณะที่ภาครัฐจะดำเนินการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553 : 71) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะผ่านทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตาม ผลการเปิดโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรม จะได้รับประโยชน์ในด้านการนำเอาความรู้ความสามารถ (talent) และทักษะ (skill) ของคนในองค์กรหรือท้องถิ่นแล้วแต่กรณีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

จอมพงศ์ มงคลวนิช (2554 : 53) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเปิดโอกาสให้บุคลากรมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับการดำเนินงาน เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์การหรือเครือข่าย เพราะมีผลในทางจิตวิทยา เป็นอย่างยิ่งกล่าวคือ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความคิดเห็นถูกรับฟังและนำไปปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาและที่สำคัญผู้มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการหรือองค์การความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนองค์การและหน่วยงานที่ดีที่สุด

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของประชาชนที่อยู่ร่วมกัน ชุมชนได้แสดงออกถึงความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อตนเอง ชุมชนและโดยประชาชนร่วมกันแก้ไขปรับปรุงกิจกรรมเหล่านั้นไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะการร่วมรับรู้ ร่วมทำ ร่วมคิด และร่วมตัดสินใจ ให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่อย่างปกติสุข และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่กำหนด

2. ลักษณะการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของบุคคลกลุ่มบุคคลในการกระทำใด ๆ สามารถทำได้หลายลักษณะหรือหลายรูปแบบ ดังนี้

Cohen และ Uphoff (1981: 45) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ชนิด ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งประกอบด้วย การกำหนดความต้องการ การจัดลำดับความสำคัญ การเลือกนโยบาย โดยเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่ตัดสินใจในระยะเริ่มต้น ระยะวางแผน ระยะดำเนินการทำกิจกรรม และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการเป็นการมีส่วนร่วมปฏิบัติโดยให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การมีส่วนร่วมบริหารจัดการ การประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ซึ่งรวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียต่อโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการควบคุมตรวจสอบการดำเนินการกิจกรรมทั้งหมด สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ พิจารณาจากความเห็นชอบและความคาดหวังที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

โกวิท พวงงาม (2553 : 85) ได้เสนอวิธีการให้กลุ่มองค์กรในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

1. การร่วมคิด การร่วมคิดสร้างวิสัยทัศน์ขององค์กรโดยร่วมกันคิดว่า ภาพความสำเร็จที่ควรจะเกิดขึ้นในอนาคต คืออะไร โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานขององค์กรภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศของโลกการจัดให้มีกิจกรรมสร้างวิสัยทัศน์จะช่วยให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในการร่วมกันปฏิบัติงานพัฒนาจะทำให้คนเห็นปัญหา เห็นความจำเป็นที่ต้องแก้ปัญหาและรวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ปัญหา เปรียบเสมือนการตั้งปณิธานร่วมกันว่าเราต้องการให้เกิดอะไรขึ้น และจะก้าวไปสู่ความฝันตามวิสัยทัศน์ต้องทำอะไรบ้างการร่วมคิดยุทธศาสตร์ว่าจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังความเข้มแข็งของคนในชุมชน

2. การจัดทำแผนร่วมกันหลังจากได้คิดวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ที่กำหนดร่วมกันไว้แล้วนั้นจะต้องมีการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันของคนในองค์กรต่าง ๆ ที่รวมกลุ่มกันขึ้นในแผนการดำเนินงานนั้น อาจจะมีโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องดำเนินการเพื่อเป็นการปัญหา และเป็นการพัฒนา เพื่ออนาคตการวางแผนจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการ เป็นการกระจายอำนาจการตัดสินใจของสมาชิกในกลุ่ม ที่ได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันแต่ต้นการปฏิบัติกิจกรรมตามแผนจึงจะเป็นไปได้อย่างดี

3. ร่วมปฏิบัติเป็นการรวมคนในกลุ่มต่าง ๆ ให้ทำงานร่วมกันตามแผนที่วางไว้ภายใต้จิตสำนึกที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้เป็นไปตามภารกิจที่ตกลงกันไว้ ในการปฏิบัติงานต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรอื่นเพื่อร่วมปฏิบัติกิจกรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ

4. ร่วมติดตามผล ประเมินผลการติดตามผล ประเมินผลการดำเนินงาน ที่กลุ่มได้คิดปฏิบัติร่วมกันนั้น จะทำให้ทราบความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานทราบปัญหาอุปสรรค เพื่อมาร่วมกันคิดหาทางแก้ปัญหา ทำให้มีความเข้มแข็งและปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่อง อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาขององค์กร

5. ร่วมรับประโยชน์ผลจากการที่ทุกคนทุกองค์กรได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และเกิดผลตามที่ตั้งจุดประสงค์และเป้าหมายไว้ทุกคน ก็จะได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติร่วมกันและทุกคนก็ต้องรักษาประโยชน์ที่ได้นี้ให้ได้รับตลอดไป

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 : 14-15) ได้ให้ความหมาย ลักษณะการมีส่วนร่วม คือ การที่หนึ่งฝ่ายใดและที่ไม่เคยได้ร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพเสมอภาคมิใช่เพียงในส่วนรวมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่แรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการซึ่งได้ให้หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ เพราะถ้ามนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ ร่วมเข้าใจ เพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควรหรืออาจใช้เพื่อทำลาย เพื่อมนุษย์ด้วยกันเองและสิ่งแวดล้อมได้

2. เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

3. เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วตั้งแต่เกิดโดยเหตุที่เขาอาจจนอยู่นั้นมิใช่จากกรรมเก่า

4. เชื่อว่าชาวชุมชนต่าง ๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่งบางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อย ๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับวิทยาการภายนอก

5. เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อยและชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง

6. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ถ้าได้รับโอกาสที่จะร่วมคิดร่วมเข้าใจและร่วมจัดการเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม

7. อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น รูปแบบโดยตรงคือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคล และแต่ละบุคคลหรือประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วมหรือให้มีตัวแทนมามีส่วนร่วมโดยอ้อมซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่

8. การมีส่วนร่วมยังมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสม คือ ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้สึกรู้ว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเองมีอิสรภาพได้รับความเสมอภาค และได้รับความจริงจังให้มีส่วนร่วมต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้มีการสื่อสาร 2 ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับรู้ข้อมูลอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับทราบร่วมคิดมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการมากยิ่งขึ้น เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้วไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลงไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปกว่าผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับและต้องมีการวิธีกแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการและผู้มีส่วนได้เสียเป็นอย่างดี

จากแนวคิดของนักการศึกษา ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีลักษณะ 5 ด้าน ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญซึ่งแบ่งเป็นการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้นการตัดสินใจในช่วงการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์จัดลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดแผนงานและโครงการ การจัดทำแผนงานและโครงการศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงานและโครงการและทบทวนแผนงานและโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ หมายถึง การมีส่วนร่วมในการจัดการการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทางด้านทรัพยากรและการร่วมมือรวมทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมตามแผนปฏิบัติงานประจำปี การเข้าร่วมประชุม การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ให้คำแนะนำ ให้ความรู้ เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ หมายถึง การมีส่วนร่วมในการรับการแจกจ่ายผลประโยชน์ที่เกิดจากการร่วมกันปฏิบัติงานซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคมหรือโดยส่วนตัว

5. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบติดตามและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมที่ได้ดำเนินการหรือปฏิบัติไปแล้วเพื่อหาข้อสรุป

3. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

มีนักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมได้กล่าวถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม ดังนี้

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 3 ขั้นดังนี้ (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2555 : 127-128)

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์การตัดสินใจขั้นตอนนี้สำคัญโดยเฉพาะการตัดสินใจว่าใครจำเป็นที่จะอยู่ในที่วางแผน เพราะแต่ละขั้นตอนของการวางแผนอาจมีผู้มีส่วนได้เสียเพิ่มเข้ามาในแต่ละระยะที่แตกต่างกันซึ่งหากไม่ครบถ้วนก็จะเกิดปัญหาได้ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบสภาพแวดล้อมของกระบวนการตัดสินใจใด ๆ ที่กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะถูกจัดทำขึ้น ในขั้นตอนนี้จะกำหนดองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมทั้งหมดได้แก่ขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วมปัจจัยต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและความโปร่งใสของกระบวนการและตารางเวลาสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วมรวมถึงการวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่น

เงื่อนไขในการตัดสินใจที่จะดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

- 1) การตัดสินใจนั้นมีผลกระทบต่อสาธารณชนในวงกว้าง
- 2) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อในวงกว้างและรุนแรง
- 3) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์บางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิมเช่นการวางผังเมือง
- 4) การตัดสินใจนั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว
- 5) ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 การวางแผนกระบวนการขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องกับการกำหนดกิจกรรมและเทคนิคการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ค้นหาเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดในการประยุกต์ใช้ในการแต่ละขั้นของกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับขั้นตอนการตัดสินใจรวมถึงการกำหนดผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจนั้น ๆ สถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติตามแผนขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นการนำแผนการที่กำหนดไว้ทั้งหมดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ไปปฏิบัติจริงและทำการประเมินผลของกิจกรรมมีส่วนร่วมตลอดจนการนำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมตามกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

ส่วน ไพร์รัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 67) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายพัฒนา คือ

- 1) การทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมถึงความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองต่อความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางนโยบายหรือวางแผนหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ปัญหาเพื่อสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงการบริหารงานการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
- 6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
- 8) ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ได้ประโยชน์ได้ตลอดปี

นอกจากนี้ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 10) ได้สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่ามี 4 ขั้นตอนคือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

สำหรับ อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 150-151) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่าควรมี 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชาวบ้าน ขั้นตอนนี้เป็นส่วนแรกที่สำคัญที่สุดเพราะถ้าหากไม่เข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเขาเองแล้วกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็ไร้ประโยชน์เพราะชาวบ้านจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกิจกรรมเป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้เพราะหากต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไวก็จะวางแผนดำเนินการด้วยตัวเองผลที่ตามมาก็คือชาวบ้านไม่สามารถวางแผนได้ด้วยตนเองและไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงานทำให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้วยตนเองอย่างใกล้ชิดเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองไปได้

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงานเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีความสำคัญเพราะถ้าหากขาดการติดตามประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแต่

ดำเนินการโดยบุคคลภายนอกชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ดำเนินไปนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวนั้นโอกาสต่อไปจึงอาจประสบความสำเร็จยากลำบากเพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

4. รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

นักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

วันทนา สมภักดี (2552 : 112) ได้สร้างกรอบพื้นฐานเพื่อการอธิบายและการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในแง่ของรูปแบบการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision Making) ซึ่งอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่มการตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการ (implementation) ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบของการเข้าร่วมโดยการให้มีการสนับสนุนทางด้านทรัพยากรการเข้าร่วมในการบริหารและการร่วมมือรวมทั้งการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefit) ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคมหรือโดยส่วนตัว
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุมและการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไปจากการสังเคราะห์

จรัส อติวิทยากรณ์ (2553 : 44) ได้ประมวลและสรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมจากการศึกษาแนวคิดการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ ปัญหาร่วมรับทราบที่มาของปัญหาเสนอวิธีการสืบค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาและความต้องการของบุคลากรในองค์การ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินงานร่วมลำดับความสำคัญของปัญหากำหนดแผนงานและโครงการเพื่อแก้ปัญหาจัดทำแผนและโครงการศึกษาความเป็นไปได้ของแผนและโครงการและทบทวนแผนและโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติร่วมพัฒนา โดยการออกแรงออกเงินงบประมาณสิ่งของให้คำแนะนำให้ความรู้ร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหา
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลรับทราบการแล้วเสร็จของโครงการและร่วมประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการ
5. การมีส่วนร่วมในการหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงปัญหาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เมื่อประสบปัญหาแนวเดียวกันในโอกาสต่อไป

ศิริคำศักดิ์สุนทรศิริ (2554 : 101) ได้ศึกษาแนวทางในการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา เช่นช่วยเสนอปัญหาสำรวจข้อมูลค้นหาสาเหตุของปัญหาและสำรวจความต้องการของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ เช่น ร่วมลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดแผน และโครงการเพื่อแก้ปัญหาจัดทำแผน และโครงการศึกษาความเป็นไปได้ของแผนและโครงการและทบทวนแผนและโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติเช่นร่วมในการออกแรงออกเงินงบประมาณ สิ่งของให้คำแนะนำให้ความรู้ร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหา

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลรับทราบการแล้วเสร็จของโครงการและร่วมประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการ

แนวคิดการบริการ 4 M ดอกจันทร์ คำมีรัตน์, บุญทัน ดอกไธสง, และ อิมรอน มะลูดีม (2552 : 123) กล่าวว่า ทรัพยากรในการบริหาร (Resources) ได้แก่ วัสดุและเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงานรวมถึงความสามารถในการจัดการ ทรัพยากรในการบริหารสามารถแบ่งแยกได้เป็น 4 ประเภท หรือเรียกย่อ ๆ ว่า 4 M คือ

1) บุคลากร (Man) มีการกำหนดนโยบายการบริหารงานให้พนักงานแต่ละคนต้องผ่านกระบวนการการฝึกฝนทักษะความสามารถก่อนเข้างาน จึงจะมอบหมายงานที่มีลักษณะเหมาะสมกับทักษะที่มีให้แต่ละคนเป็นไปตามแนวคิดของ Max Weber (1864-1920) ทฤษฎีการจัดการตามระบบราชการ (Bureaucratic management) ที่องค์การควรจะถูกบริหารบนพื้นฐานของเหตุผล และไม่เป็นส่วนตัวโดยการแบ่งงานกันทำเฉพาะด้าน มีการส่งเสริมพัฒนาความรู้ความสามารถของพนักงานให้เกิดความเชี่ยวชาญอยู่ตลอดเวลา สร้างคนให้มีประสิทธิภาพมีความพร้อมต่อการทำงานและการเรียนรู้งานใหม่ ๆ เพื่อให้ชิ้นงานที่ผลิตออกมามีคุณภาพ เป็นการบริหารคนให้มีประสิทธิภาพ

2) งบประมาณ (Money) มีการกำหนดแนวทางการบริหารการใช้จ่ายเงินหรือต้นทุน การผลิตอย่างประหยัดและคุ้มค่า ให้ได้ผลลัพธ์มากกว่าต้นทุนที่กำหนดไว้ ซึ่งการบริหารการเงินองค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารจัดการโดยการบริหารการเงินเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเชิงกลยุทธ์ได้โดยคำนึงถึง 1) ลักษณะการดำเนินงานขององค์การ 2) ลักษณะธุรกิจในอนาคต 3) สภาพแวดล้อม 4) การจัดสรรทรัพยากร 5) การปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์

3) วัสดุอุปกรณ์ (Material) โดยการกำหนดแนวทางการใช้งานเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นส่วนสำคัญของการผลิตออกมาให้มีคุณภาพ และผลิตได้ในระยะเวลาที่กำหนด ดังนั้นจึงกำหนดให้พนักงานทุกคน ต้องมีความรู้ ความสามารถในการใช้งานเครื่องมือต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยมีการฝึกฝนและทำความเข้าใจรวมถึงเทคนิคต่าง ๆ ที่จะเป็นการดูแลรักษาและป้องกันอันตรายหรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติงานได้

4) การจัดการ (Management) มีการกำหนดกลยุทธ์การบริหารงานที่คำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กรโดยทำการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรคที่มีผลกระทบต่อการบริหารงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อหากกลยุทธ์ในการหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นกลยุทธ์การบริหารที่มีความครอบคลุมการจัดการ 4M โดยใช้หลักการควบคุมเป็นส่วนสำคัญของการบริหารจึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ โดยที่ต้องควบคุมปริมาณงาน ควบคุมคุณภาพของงาน ควบคุมเวลาการทำงานของพนักงาน และควบคุมค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติงาน ต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กร และต้องสร้างจิตสำนึกใ้กร้กองค์กรให้เกิดขึ้นกับพนักงานทุกคนรวมทั้งผู้บริหารด้วยกันด้วย ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาองค์กรให้มุ่งไปสู่ความเป็นเลิศในด้านการจัดการภายใน ได้แก่การรักษามาตรฐานการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ การสร้างความเชื่อมั่นในความปลอดภัยในการผลิตให้กับพนักงานและการบริการลูกค้าที่มีประสิทธิภาพรวมถึงการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันด้วย

สรุปได้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

แนวคิดการวางแผน

การวางแผน คือ กิจกรรมที่เกี่ยวกับวิธีการต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จตามเสนอนั้น การวางแผนเป็นเรื่องของความคิดที่มีเหตุซึ่งสามารถปรับปรุงใช้ได้ในอนาคต และใช้ได้กับเรื่องต่าง ๆ ที่ผู้วางแผนหน่วยงานกระทำอยู่และมีการควบคุมการดำเนินงานด้วย (ชนิษฐา ศรีนนท์, 2542 : 10)

การวางแผน หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องการเตรียมการวิจัยและการตัดสินใจที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในอนาคต เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยวิธีการที่ดีที่สุด องค์การบริหารจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักประโยชน์ทุกด้านในสังคม และมีเป้าหมายสูงสุดคือการจัดบริการสาธารณะให้เป็นไปตามต้องการของมวลสมาชิกนั้น ๆ เป็นสำคัญการที่จะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลอย่างประหยัดและเป็นธรรมได้นั้นก็จำเป็นต้องมีการวางแผน (ชูศักดิ์ เทียงตรง, 2520 : 19)

1. กระบวนการการวางแผน

กระบวนการวางแผนมีอยู่ 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ การวางแผนการดำเนินการตามการวางแผน และการประเมินผลของแผนงาน ในแต่ละขั้นดังกล่าวยังมีลำดับการปฏิบัติงานแบ่งย่อยลงไปอีกเพื่ออธิบายรายละเอียดของขั้นตอนการวางแผนให้เข้าใจยิ่งขึ้น

กระบวนการวางแผนไว้ 12 ขั้นตอน คือ 1. เลือกวัตถุประสงค์ 2. บอกกล่าววัตถุประสงค์ให้ผู้อื่นทราบ 3. กำหนดข้อสันนิษฐาน 4. สำรวจทรัพยากร 5. กำหนดนโยบาย 6. ระบุทางเลือก 7. เปรียบเทียบทางเลือก 8. เลือกแนวทางการกระทำ 9. สร้างแนวปฏิบัติกฎเกณฑ์ 10. กำหนดงบประมาณ 11. กำหนดตารางเวลา และ 12. ตัดสินใจเรื่องมาตรฐาน (Fulmer, 1998, pp. 380-386)

กระบวนการวางแผนออกเป็น 14 ขั้นตอน คือ 1. จะต้องมีความแน่ใจถึงความต้องการที่จะให้มีการวางแผน 2. จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของงานให้แน่ชัด 3. การเตรียมหัวข้อกว้าง ๆ 4. การขออนุมัติข้อเสนอของแผน 5. การกำหนดด้วยบุคคลผู้วางแผน และผู้รับผิดชอบ 6. การกำหนดหัวข้ออย่างแน่นอนของแผน 7. การติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 8. การหาข้อมูลตัวเลขที่จำเป็น 9. การประเมินข้อมูล 10. การสรุปและเตรียมแผนชั่วคราว 11. เมื่อพิจารณารายละเอียดดังกล่าวของแผนส่วนต่าง ๆ ของแผนมารวมกันและถือเป็นแผนชั่วคราว 12. การเตรียมแผนขั้นสุดท้าย 13. การทดสอบและการปรับปรุงแผน และ 14. การขออนุมัติแผน (สุภชัย ตรีเทศ, 2546 : 10)

กระบวนการวางแผนไม่มีรูปแบบที่แน่ชัดฉะนั้น ผู้บริหารหรือนักวิชาการวางแผนจึงไม่สามารถที่จะบอกถึงขั้นตอนที่เป็นมาตรฐานให้เป็นที่เข้าใจอย่างแน่ชัดแก่ผู้ใฝ่รู้จึงได้เสนอแนวคิดของแมสซีและดักลาส และแนวคิดของบริกเนอร์และโคฟ เป็นกรณีตัวอย่างดังนี้ แมสซีและดักลาส (สุภชัย ตรีเทศ, 2546 : 10) กล่าวว่ากระบวนการวางแผนประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ 1. การ

ระบุเป้าหมาย 2. การค้นหาโอกาสและการพิจารณาถึงอุปสรรคปัญหา 3. การแปลโอกาสให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ 4. การเลือกแนวทางที่ดีที่สุดและการกำหนดวัตถุประสงค์และ 5. การตรวจสอบ และการทบทวน

กล่าวสรุป การจัดทำแผนในทางปฏิบัตินั้นจะมีรายละเอียดของงานหรือกิจกรรมที่ต้องกระทำมากขึ้นแตกต่างกันไปตามลักษณะของแผนอย่างไรก็ตาม ในกระบวนการของการวางแผนงานนั้นจะประกอบไปด้วยกิจกรรมหลัก ๆ 3 กิจกรรม คือ ขั้นตอนวางแผน (Formulation of Plan) ขั้นตอนดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ (Implementation of Plan) และขั้นตอนการตรวจสอบควบคุมและประเมินผล (Evaluation of Plan)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

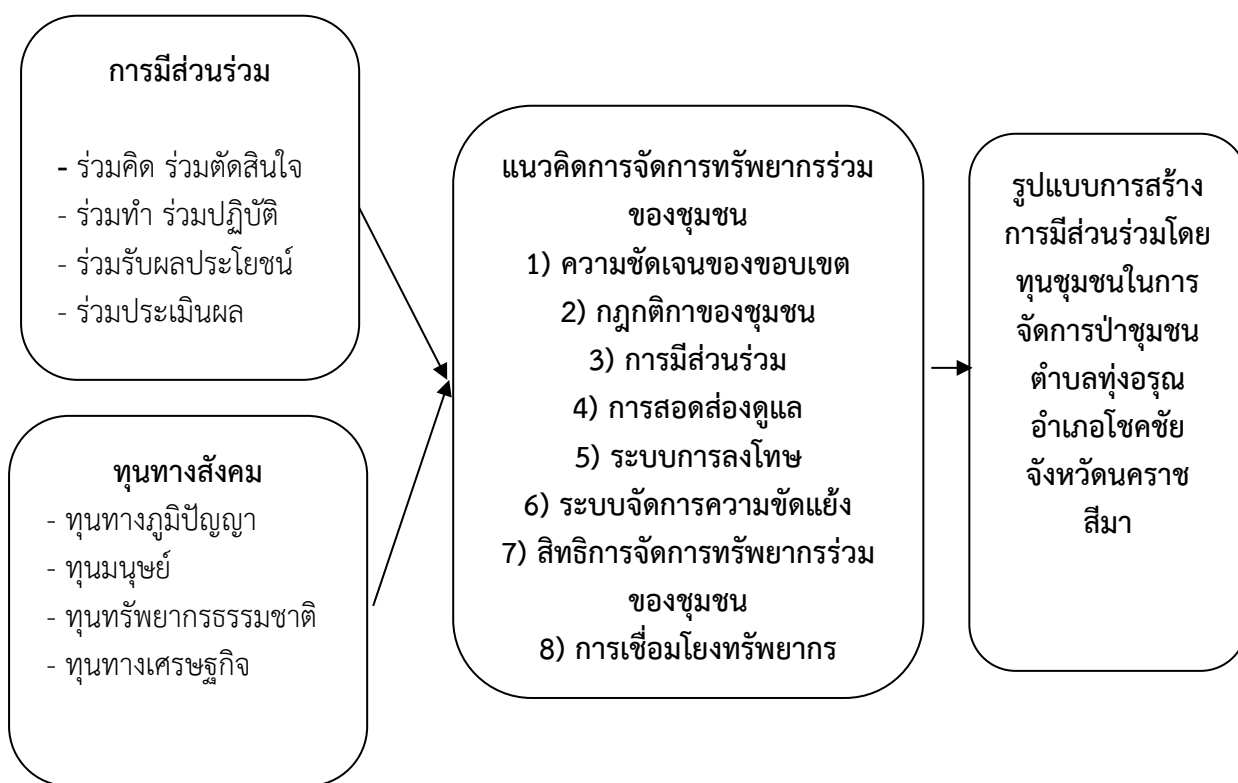
สุวิทย์ ดวงแสนพุด (2564) เรื่อง การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนภูปอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของชุมชนศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน และเพื่อจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของป่าชุมชนภูปอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ผลการศึกษาพบว่า 1) ด้านบริบทชุมชนพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์กันทางสังคม ที่เรียบง่าย มีเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น มีการใช้ประโยชน์ และเชื่อมโยงระหว่างสภาพทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน และมีปัญหาสังคมอยู่หลายประการ 2) ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนภูปอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย พบว่า โดยภาพรวมทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง 3) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมภูปอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย มี 7 รูปแบบ ได้แก่ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การแก้ไข และฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต และ 4) แผนการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของป่าชุมชนภูปอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

กังสดาล เชาวร์วัฒนกุล. (2558) เรื่อง การบริหารจัดการป่าโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน:กรณีศึกษาป่าชุมชนร่มโพธิ์ทอง อำเภอน้ำเต้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่ป่าชุมชนร่มโพธิ์ทอง อำเภอน้ำเต้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนร่มโพธิ์ทองมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการป่า 4 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มป่าชุมชนร่มโพธิ์ทอง การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมในการกำหนดและรักษากติกา และการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

เกี่ยวกับป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวส่งผลให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของและทำให้สมาชิกยิ่งตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชนที่เป็นแหล่งดำรงชีวิตประจำวันจึงอาจกล่าวได้ว่าความสำเร็จของป่าชุมชนร่มโพธิ์ทองเกิดขึ้นจากชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของอัฟฮอฟ (Uphoff, 1977) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ประเด็น คือ การวางแผนและตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากกิจกรรม รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ทำให้ผู้ศึกษาสามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโคกศรี จังหวัดนครราชสีมา ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวความคิด

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. วิธีการศึกษา

การศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methodology) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีรายละเอียดวิธีการศึกษา ดังนี้

1. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

ในการศึกษาเชิงปริมาณ ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา คือ การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling) จากกลุ่มตัวอย่างตัวแทนประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน, หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส, หมู่ 3 บ้านหนองปรึก รวมประชากร

1,640 คน จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยตารางการสุ่มตัวอย่างของเครซี และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970 : 607-610) ได้นำเสนอตารางการสุ่มตัวอย่างสำเร็จรูปที่มีประชากรขนาดเล็ก โดยมี ระดับความเชื่อมั่น 95 %(.95) หรือมีความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้น 5 %(.05) ได้กลุ่มตัวอย่างในการแจกแบบสอบถามจำนวน 310 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เชิงคุณภาพ

ในการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์ โดยมีกระบวนการสร้างเครื่องมือและหาค่าความเที่ยงตรง (Validity) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้

1) ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างแบบสัมภาษณ์
2) จัดทำแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยกำหนดขอบเขตให้ครอบคลุมรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

3) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างที่เสร็จแล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือจำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกพร ฉิมพลี และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดร.ธวัชธิดา สุวรรณรัตน์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงตามคำแนะนำผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1) แบบสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-depth Interview) สร้างขึ้นจากแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของออฟฮอป ประกอบด้วย

1.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

1.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2) สันทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ที่ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยออกมาและสร้างเป็นรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง พร้อมทั้งเสนอแนะเพิ่มเติมในประเด็น

รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้วยเทคนิควิภาษวิธี (Dialectic Process) เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์และครบถ้วน

เชิงปริมาณ

การกำหนดสร้างเครื่องมือวิจัยจากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีการตรวจสอบเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒินำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ประเด็นในสิ่งที่ต้องการนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล เชิงปริมาณเป็นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ (เฉลี่ยต่อเดือน)

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 20 ข้อ ในประเด็น (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 20 ข้อ ในประเด็น (1) ทุนทางภูมิปัญญา (2) ทุนมนุษย์ (3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และ (4) ทุนทางเศรษฐกิจ

การสร้างเครื่องมือ

ในการศึกษาเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม โดยมีกระบวนการสร้างเครื่องมือและหาค่าความเที่ยงตรง (Validity) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้

ขั้นตอนของการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ขั้นตอนที่ 2 สร้างตารางวิเคราะห์โครงสร้างตัวแปรที่ต้องการวัด ในแต่ละปัจจัยและเขียนข้อคำถามแบบมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (rating scale)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดร.ธวัชดา สุวรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์พิทักษ์ชัย เดชอุดม ทำการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือด้านความตรงเชิงเนื้อหาว่าข้อคำถามในแบบสอบถามเป็นข้อคำถามที่ตรงกับสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และครอบคลุมเนื้อหาที่ได้ศึกษาวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 4 คัดเลือกข้อความที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อความและวัตถุประสงค์ (IOC: Index of item – objective congruence) ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป (IOC = 0.60 – 1.00) ตามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ไปทดลองใช้กับประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 30 คน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach’s alpha coefficient) ได้ค่า 1.00

ขั้นตอนที่ 5 นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและจัดทำเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ โดยมีข้อความที่มีความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้กับประชากร ของการวิจัยต่อไป

แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list)

ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ

ทั้งนี้ การวัดระดับสภาพความเป็นจริง เกี่ยวกับรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้กำหนดความหมายและเกณฑ์ในการให้คะแนน ดังนี้

ระดับ 5 หมายถึง ตรงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด

ระดับ 4 หมายถึง ตรงกับสภาพความเป็นจริงมาก

ระดับ 3 หมายถึง ตรงกับสภาพความเป็นจริงปานกลาง

ระดับ 2 หมายถึง ตรงกับสภาพความเป็นจริงน้อย

ระดับ 1 หมายถึง ตรงกับสภาพความเป็นจริงน้อยที่สุด

แบ่งผลคะแนน

คะแนนเฉลี่ย 4.51 – 5.00 หมายถึง มากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.51 – 4.50 หมายถึง มาก

คะแนนเฉลี่ย 2.51 – 3.50 หมายถึง ปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.51 – 2.50 หมายถึง น้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00 – 1.50 หมายถึง น้อยที่สุด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เชิงคุณภาพ

1) การวิเคราะห์เชิงเอกสาร ศึกษาจากเอกสารต่างๆ ที่เป็นข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการรวบรวมจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของอภิปอพ

2) การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-formal interview) และการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (formal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรทั้งหมด จึงมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

(1) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พร้อมกันนั้นผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

(2) ขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียง

3) การสนทนากลุ่มเฉพาะ จัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อหาข้อเสนอแนะถึงการพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เชิงปริมาณ

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการส่งแบบสอบถาม

1. ขอบหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลการวิจัย จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เสนอไปยังผู้นำชุมชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

2. ผู้วิจัยลงพื้นที่กลุ่มตัวอย่างตามที่ได้นัดหมายไว้ ดำเนินการแจกแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยด้วยตนเอง

3. นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืน ทำการลงรหัส (Coding) เพื่อเตรียมทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2. แผนการดำเนินงาน

รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอไชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีแผนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 แผนการดำเนินงาน

ขั้นตอน	ระเบียบวิธีวิจัย	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	วัน/เวลาดำเนินการ
1. การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย	เชิงคุณภาพ	วิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) แบบวิเคราะห์เอกสาร หลักการ ทฤษฎี และงานวิจัย	กรอบแนวคิดการวิจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพบริบท และระดับการมีส่วนร่วม	ธ.ค. 66- ม.ค. 67
2. การสร้างเครื่องมือและหาคุณภาพเครื่องมือ		- ผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบเครื่องมือ - ยื่นจริยธรรมวิจัยในมนุษย์	แบบสอบถามที่ใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม	ม.ค. 67- มี.ค. 67
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล 3.1 ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอไชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	เชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ	- ลงพื้นที่สัมภาษณ์ - แจกแบบสอบถาม	ทราบถึงสภาพบริบท และระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอไชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	เม.ย. 67- มิ.ย. 67

ตารางที่ 3.1 แผนการดำเนินงาน (ต่อ)

ขั้นตอน	ระเบียบวิธีวิจัย	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	วัน/เวลาดำเนินการ
3.2 ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	เชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ	- แจกแบบสอบถาม	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	เม.ย. 67- มิ.ย. 67
3.3 แสวงหารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	เชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ	วิเคราะห์ข้อมูลด้วย SPSS และ LISREL Program	รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	ก.ค. 67- ส.ค. 67
4. การนำเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา		นำเสนอผลการวิเคราะห์รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	ส.ค. 67- ก.ย. 67

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) การนำข้อมูลจากสังเคราะห์ ไปสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ไปตามวัตถุประสงค์เป็นหลัก เพื่อวิเคราะห์การพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2) สังเคราะห์ วิเคราะห์ ข้อมูลต่างๆ เพื่อนำเสนอการพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

3) สรุป อภิปรายผล และนำเสนอผลการวิจัย

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้สถิติบรรยายลักษณะประชากรและลักษณะของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for window

1) วิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของประชากร ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย (mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่ออธิบายลักษณะของประชากร

2) วิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) ซึ่งเป็นค่าที่บ่งบอกถึงลักษณะการแจกแจงความถี่ของข้อมูลเมื่อเทียบเคียงกับการแจกแจงความถี่ของโค้งปกติด้วยโปรแกรม SPSS for window โดยมีเกณฑ์การตัดสินค่าเฉลี่ยจากมาตรประมาณค่า 5 ระดับ ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2553 : 67)

4.51 – 5.00 มีการรับรู้ตรงกับสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับมากที่สุด

3.51 – 4.50 มีการรับรู้ตรงกับสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับมาก

2.51 - 3.50 มีการรับรู้ตรงกับสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับปานกลาง

1.51 – 2.50 มีการรับรู้ตรงกับสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับน้อย

1.00 – 1.50 มีการรับรู้ตรงกับสภาพความเป็นจริงอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ในการนำเสนอ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบด้วย การบรรยาย การอธิบายปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยง การจัดกลุ่มข้อมูล การทำข้อสรุป และการตีความตามข้อเท็จจริงที่ค้นพบ และนำเสนอข้อมูลตามกรอบแนวคิดและทฤษฎี และวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผลการวิจัยมีรายละเอียดดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากร คือ ประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน, หมู่ที่ 2 บ้านโคกรักษา, หมู่ 3 บ้านหนองปรือ จำนวน 310 คน แบ่งเป็นข้อมูล 3 ตอน คือ 1) ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพ		จำนวน	ร้อยละ
เพศ	ชาย	128	41.29
	หญิง	182	58.71
รวม		310	100.00

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (ต่อ)

สถานภาพ		จำนวน	ร้อยละ
อายุ	20 – 30 ปี	32	10.45
	31 – 40 ปี	69	22.39
	41 – 50 ปี	74	23.88
	51 – 60 ปี	68	21.89
	61 – 70 ปี	66	21.39
รวม		310	100.00
ระดับการศึกษา	ระดับประถมศึกษา	82	26.37
	ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	80	25.87
	ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	88	28.36
	ระดับปริญญาตรี	60	19.40
	สูงกว่าระดับปริญญาตรี	0	0.00
รวม		310	100.00
อาชีพ	อาชีพรับจ้าง	57	18.41
	ธุรกิจส่วนตัว	69	22.39
	ลูกจ้างรายเดือน	54	17.41
	อาชีพเกษตรกร	130	41.79
รวม		310	100.00
รายได้ (เฉลี่ยต่อเดือน)	3,001 - 15,000 บาท	202	65.17
	15,001 - 30,000 บาท	85	27.36
	30,001 บาท ขึ้นไป	23	7.46
รวม		310	100.00

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 182 คน คิดเป็นร้อยละ 58.71 เพศชาย จำนวน 128 คน คิดเป็นร้อยละ 41.29 มีอายุ 41 – 50 ปี จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 23.88 มีอายุ 31 - 40 ปี จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 22.39 อายุ 51 - 60 ปี จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 21.89 61 – 70 ปี จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 21.39 และ อายุ 20 - 30 ปี จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 10.45 ตามลำดับ ด้านการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า จำนวน 88 คน คิดเป็นร้อยละ 28.36 ระดับประถมศึกษา จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ

26.37ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 25.87 และระดับปริญญาตรี จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 19.40 ตามลำดับ ในส่วนของอาชีพส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 41.79 ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 22.39 อาชีพรับจ้าง จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 18.41 และลูกจ้างรายเดือน จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 17.41 ตามลำดับ ในขณะที่คนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระหว่าง 3,001 - 15,000 บาท จำนวน 202 คน คิดเป็นร้อยละ 65.17 ระหว่าง 15,001 - 30,000 บาท จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 27.36 30,001 บาทขึ้นไป จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 7.46 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ตารางที่ 4.2 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ปัจจัย	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	4.28	0.87	มาก
(2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	4.24	0.86	มาก
(3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	4.23	0.65	มาก
(4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	4.09	0.65	มาก
เฉลี่ย	4.18	0.76	มาก

จากตารางที่ 4.2 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.18) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านที่มีปัจจัยสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 4.28) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 4.24) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (ค่าเฉลี่ย 4.2305) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล(ค่าเฉลี่ย 4.09) ตามลำดับ

ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
แยกตามรายด้าน

ตารางที่ 4.3 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการวางแผน

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(1) ด้านการวางแผน	4.28	0.87	มาก
1. ท่านได้ร่วมเสนอปัญหา/ความต้องการในการจัดการป่าชุมชน	4.41	0.84	มาก
2. ท่านได้ร่วมในการตั้งกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน	4.31	0.88	มาก
3. ท่านได้เข้าร่วมในการเสนอคณะกรรมการป่าชุมชน	4.29	0.89	มาก
4. ท่านได้เข้าร่วมในการประชุมร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน	4.30	0.89	มาก
5. ท่านได้เข้าร่วมประชุมเพื่อเห็นชอบขอเสนอโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน	4.09	0.85	มาก

จากตารางที่ 4.3 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการร่วมวางแผน อยู่ในระดับมาก มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านได้ร่วมเสนอปัญหา/ความต้องการในการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.41) รองลงมา คือ ท่านได้ร่วมในการตั้งกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.31) ท่านได้เข้าร่วมในการประชุมร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.30) ท่านได้เข้าร่วมในการเสนอคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.29) และท่านได้เข้าร่วมประชุมเพื่อเห็นชอบขอเสนอโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.09) ตามลำดับ

ตารางที่ 4.4 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	4.24	0.86	มาก
1. ท่านมีส่วนร่วมในการสำรวจพื้นที่เขตป่าชุมชน เพื่อจัดทำแผนที่ป่าชุมชน	4.41	0.82	มาก
2. ท่านได้เข้าร่วมปฏิบัติ ตามโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชน	4.08	0.89	มาก
3. ท่านมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้ด้านป่าชุมชนแก่สมาชิกในชุมชน	4.22	0.88	มาก
4. ท่านได้ร่วมในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน ในการพัฒนาป่าชุมชน	4.12	0.85	มาก
5. ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของป่าชุมชน	4.09	0.83	มาก

จากตารางที่ 4.4 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อยู่ในระดับมาก มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านมีส่วนร่วมในการสำรวจพื้นที่เขตป่าชุมชน เพื่อจัดทำแผนที่ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.41) รองลงมา คือ ท่านมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้ด้านป่าชุมชนแก่สมาชิกในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.22) ท่านได้ร่วมในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน ในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.12) ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.09) และท่านได้เข้าร่วมปฏิบัติ ตามโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.08) ตามลำดับ

ตารางที่ 4.5 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	4.23	0.65	มาก
1. ท่านได้รับองค์ความรู้การเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน	4.25	0.68	มาก
2. ท่านได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน เช่น ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้	4.26	0.63	มาก
3. ท่านได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนเองจากกิจกรรมจัดการป่าชุมชน เช่น ทักษะการบริหาร ทักษะด้านอาชีพ	4.11	0.72	มาก
4. ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติวัฒนธรรม เช่น การไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา	4.24	0.63	มาก
5. ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ	4.29	0.61	มาก

จากตารางที่ 4.5 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ (ค่าเฉลี่ย 4.29) ท่านได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน เช่น ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ (ค่าเฉลี่ย 4.26) ท่านได้รับองค์ความรู้การเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.25) ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติวัฒนธรรม เช่น การไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา (ค่าเฉลี่ย 4.24) และท่านได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนเองจากกิจกรรมจัดการป่าชุมชน เช่น ทักษะการบริหาร ทักษะด้านอาชีพ (ค่าเฉลี่ย 4.11) ตามลำดับ

ตารางที่ 4.6 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	4.09	0.65	มาก
1. ท่านได้เข้าร่วมเป็นผู้ตอบแบบสอบถามในการติดตามและประเมินผล การจัดการป่าชุมชน	4.05	0.65	มาก
2. ท่านได้ร่วมประเมินผลปฏิบัติงานตามแผน/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชน	4.07	0.65	มาก
3. ท่านได้เข้าร่วมตรวจสอบและประเมินผล การดำเนินโครงการ/กิจกรรมของคณะกรรมการป่าชุมชน	3.95	0.72	มาก
4. เมื่อสิ้นปี คณะกรรมการป่าชุมชนมีการรายงานผลการจัดการป่าชุมชนต่อประชาชนในพื้นที่	4.21	0.57	มาก
5. ท่านได้เข้าร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสของการบริหารงานของคณะกรรมการป่าชุมชน	4.15	0.68	มาก

จากตารางที่ 4.6 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ เมื่อสิ้นปี คณะกรรมการป่าชุมชนมีการรายงานผลการจัดการป่าชุมชนต่อประชาชนในพื้นที่ (ค่าเฉลี่ย 4.21) ท่านได้เข้าร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสของการบริหารงานของคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.15) ท่านได้ร่วมประเมินผลปฏิบัติงานตามแผน/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.07) ท่านได้เข้าร่วมเป็นผู้ตอบแบบสอบถามในการติดตามและประเมินผล การจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.05) และท่านได้เข้าร่วมตรวจสอบและประเมินผล การดำเนิน โครงการ/กิจกรรมของคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.95) ตามลำดับ

1.2 ผลการวิเคราะห์และผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน ที่นำมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการร่วมวางแผน ด้านการดำเนินกิจกรรม ด้านการรับประโยชน์จากกิจกรรม ด้านการติดตามและประเมินผล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 ด้านการร่วมวางแผน

ด้านการร่วมวางแผนคณะกรรมการป่าชุมชนจะมีการนัดหมายประชุม 4 เดือนครั้ง เพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในการเสนอกิจกรรมเพื่อพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในพื้นที่ ทั้งมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและมีการสร้างกฎ ระเบียบในการใช้พื้นที่ป่าชุมชนร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“มีการนัดประชุม 4 เดือนครั้ง เพื่อรับฟังนโยบายจากตัวแทนของ พอช.ระดับจังหวัด เพื่อเตรียมเสนอโครงการในแต่ละรอบปีงบประมาณ”

“โครงการส่วนใหญ่ จะมาจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่”

“ในคราวประชุมแต่ละครั้ง จะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอโครงการ และร่วมตัดสินใจว่าจะทำกิจกรรมอะไร”

“มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการเสนอกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน”

“มีการกำหนดกฎ ระเบียบในการใช้พื้นที่ป่าชุมชน ๆ”

1.1.2 ด้านการดำเนินกิจกรรม

ด้านการดำเนินกิจกรรมคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้ดำเนินการเองในการจัดกิจกรรม ทั้งการประชุม โดยประชาชนจะมีส่วนร่วมในการเป็นทีมงานในการจัดกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“คณะกรรมการทุกคนจะมีการแบ่งงานรับผิดชอบ อาจเป็นฝ่ายทะเบียน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายเตรียมงาน”

“มีโอกาสดำเนินงานร่วมปลูกป่าชุมชน ทอดผ้าป่าพัฒนาป่าชุมชน

“คณะกรรมการมีความตั้งใจ สนใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ยิ่งเป็นกิจกรรมจิตอาสา ทุกคนจะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเป็นอย่างดี”

“คณะกรรมการและประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีการช่วยเหลือกัน มีความสามัคคี ทำงานเป็นทีม เสียสละ อดทน ในร่วมพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชน”

1.1.3 ด้านการรับประโยชน์จากกิจกรรม

ประชาชนในพื้นที่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์ในแง่ขององค์ความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมอบรมในการจัดการป่าชุมชน เกิดประสบการณ์จากการทำงานร่วมกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการป่าชุมชน การพึ่งตนเอง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้ครัวเรือนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ได้รับความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน”

“กิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน ก่อให้เกิดการทำงานเป็นทีม มีความสามัคคี เสียสละ เกิดความภาคภูมิใจในการดูแลป่าชุมชน”

“ป่าชุมชนก่อให้เกิดการสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน การไปเก็บเห็ดหน่อไม้ มาขาย”

“ได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ และเอกชน ในการจัดโครงการกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่”

1.1.4 ด้านการติดตามและประเมินผล

ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนด้วยวิธีการประชุมเพื่อสะท้อนถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรม แต่ไม่มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“การติดตามประเมินผลจะมีการประชุมหลังการจัดกิจกรรมเสร็จสิ้น”

“หากมีการจัดการประชุมคณะกรรมการจะมีการเสนอประเด็นปัญหา และอุปสรรคในการจัดกิจกรรมครั้งที่ผ่านมาเพื่อสรุปเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไป”

“ได้มีโอกาสตอบแบบประเมินผลความพึงพอใจต่อการดำเนินกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชนเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ”

“ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับการประเมินผลความพึงพอใจของแต่ละโครงการที่จัดขึ้นมา”

“ไม่มีโอกาสเป็นทีมงานในการออกแบบสอบถามหรือร่วมเก็บแบบสอบถาม เป็นเพียงผู้ตอบแบบสอบถามเท่านั้น”

สรุปภาพรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ประชาชนในพื้นที่ มีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน การตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การเสนอโครงการเพื่อพัฒนาป่าชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าชุมชน ร่วมกันรักษาป่าชุมชน ได้รับองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน การพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้ในครัวเรือน และมีส่วนร่วมในการตอบแบบสอบถามในการจัดกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชนในแต่ละครั้ง

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากร คือ ประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน, หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส, หมู่ 3 บ้านหนองปรึก จำนวน 310 คน โดยแบบสอบถามตอนที่ 3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ตารางที่ 4.7 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
	4.53	0.74	มาก
(1) ทุนทางภูมิปัญญา	4.51	0.82	มาก
(2) ทุนมนุษย์	4.44	0.83	มาก
(3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ	4.62	0.72	มาก
(4) ทุนทางเศรษฐกิจ	4.53	0.74	มาก

จากตารางที่ 4.7 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.53 โดยมีประเด็นปัจจัยที่สูงที่สุดคือ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ค่าเฉลี่ย 4.62) รองลงมา ทุนทางเศรษฐกิจ (ค่าเฉลี่ย 4.53) ทุนทางภูมิปัญญา (ค่าเฉลี่ย 4.51) และทุนมนุษย์ (ค่าเฉลี่ย 4.44)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา แยกเป็นรายด้าน

ตารางที่ 4.8 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทางภูมิปัญญา

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(1) ทุนทางภูมิปัญญา	4.51	0.82	มาก
1. ท่านมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชน	4.55	0.79	มาก
2. ท่านมีส่วนร่วมในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการอภิปรายและเสนอแนะในการขับเคลื่อนการพัฒนาป่าชุมชน	4.45	0.88	มาก
3. ท่านมีทักษะในการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน	4.52	0.73	มาก
4. ในพื้นที่มีประชาชนชาวบ้านในการถ่ายทอดองค์ความรู้ป่าชุมชน	4.62	0.88	มาก
5. ในพื้นที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในการพัฒนาป่าชุมชน	4.43	0.79	มาก

จากตารางที่ 4.8 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทางภูมิปัญญา มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ในพื้นที่มีประชาชนชาวบ้านในการถ่ายทอดองค์ความรู้ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.62) รองลงมา คือ ท่านมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.55) ท่านมีทักษะในการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.52) ท่านมีส่วนร่วมในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการอภิปรายและเสนอแนะในการขับเคลื่อนการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.45) และในพื้นที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.43)

ตารางที่ 4.9 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนมนุษย์

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(2) ทุนมนุษย์	4.44	0.83	มาก
1. ท่านมีความรู้ในการจัดการป่าชุมชน และพัฒนาป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน	4.38	0.85	มาก
2. ท่านสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการป่าชุมชน	4.55	0.83	มาก
3. ท่านความรู้ที่ทันสมัย หมั่นศึกษาพัฒนาตนเองเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	4.46	0.84	มาก
4. ประชาชนในพื้นที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำงานเป็นทีม ในการร่วมกันจัดการป่าชุมชน	4.43	0.82	มาก
5. ท่านมีการลงมือปฏิบัติ ทำกิจกรรมในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสม่ำเสมอ	4.36	0.81	มาก

จากตารางที่ 4.9 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านคณะกรรมการป่าชุมชน มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.55) รองลงมา คือ ท่านความรู้ที่ทันสมัย หมั่นศึกษาพัฒนาตนเองเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.46) ประชาชนในพื้นที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำงานเป็นทีม ในการร่วมกันจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.43) ท่านมีความรู้ในการจัดการป่าชุมชน และพัฒนาป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน (ค่าเฉลี่ย 4.38) และท่านมีการลงมือปฏิบัติ ทำกิจกรรมในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสม่ำเสมอ (ค่าเฉลี่ย 4.36)

ตารางที่ 4.10 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ	4.62	0.72	มาก
1. ป่าชุมชนในพื้นที่ที่มีกฎ ระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสม	4.63	0.66	มาก
2. ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนามีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์	4.55	0.71	มาก
3. สภาพแวดล้อมในพื้นที่ป่าชุมชนเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่	4.61	0.81	มาก
4. พื้นที่ป่าชุมชนในพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่สามารถที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กฎของชุมชน	4.65	0.79	มาก
5. ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สามารถส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาป่าชุมชน	4.64	0.65	มาก

จากตารางที่ 4.10 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านงบประมาณ มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุดคือ พื้นที่ป่าชุมชนในพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่สามารถที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กฎของชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.65) รองลงมา คือ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สามารถส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.64) รองลงมา คือ ป่าชุมชนในพื้นที่ที่มีกฎ ระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 4.63) สภาพแวดล้อมในพื้นที่ป่าชุมชนเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ (ค่าเฉลี่ย 4.61) และป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนามีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ (ค่าเฉลี่ย 4.55)

ตารางที่ 4.11 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านทุนทางเศรษฐกิจ

ปัจจัย	ระดับความเป็นจริง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย
(4) ทุนทางเศรษฐกิจ	4.53	0.74	มาก
1. ท่านสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนในการลดรายจ่าย สร้างรายได้ในครัวเรือน	4.51	0.55	มาก
2. ท่านสามารถต่อยอดสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตของป่าชุมชน	4.44	0.71	มาก
3. ป่าชุมชนสามารถสร้างรายได้ในมิติการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ	4.53	0.72	มาก
4. ป่าชุมชนนำพามาซึ่งการพัฒนาพื้นที่ในมิติที่พักชุมชนท้องถิ่น	4.55	0.65	มาก
5. หน่วยงานภายนอกพื้นที่ ทั้งภาครัฐ เอกชน เข้ามาร่วมในการสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาพื้นที่อันเกิดจากกิจกรรมป่าชุมชน	4.63	0.74	มาก

จากตารางที่ 4.11 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้านความสัมพันธ์และความร่วมมือของชุมชน มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ มีหน่วยงานอื่น ๆ เข้ามาร่วมในการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 4.63) รองลงมา คือ ป่าชุมชนนำพามาซึ่งการพัฒนาพื้นที่ในมิติที่พักชุมชนท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 4.55) ป่าชุมชนสามารถสร้างรายได้ในมิติการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (ค่าเฉลี่ย 4.53) ท่านสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนในการลดรายจ่าย สร้างรายได้ในครัวเรือน (ค่าเฉลี่ย 4.51) และท่านสามารถต่อยอดสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตของป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.44)

2.2 ผลการวิเคราะห์และผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน ที่นำมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 4 ด้าน ประกอบด้วย ทุนทางภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ทูทางภูมิปัญญา

ประชาชนในพื้นที่มีทุนทางปัญญา 2 องค์ความรู้ คือ ทุนทางปัญญาในมิติการมีจิตอาสาและการมีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน ที่มีการออกกฎระเบียบผ่านที่ประชุมของประชาคมในพื้นที่ห้ามเข้าพื้นที่ป่าในการตัดไม้ การเผาป่า การกำหนดช่วงเวลาในการเข้าหาของป่า และทุนปัญหาอีกมิติ คือ ทุนทางปัญหาทางด้านความเชื่อพิธีกรรม โดยประชาชนในพื้นที่ใช้ป่าเพื่อประกอบพิธีกรรม เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน โดยเชื่อว่าผีปูด้า ซึ่งสิงสถิตอยู่ในป่าให้ความปกป้องคุ้มภัย กับทุกชีวิตในครัวเรือน อันนำมาสู่การร่วมกันในการดูแลรักษาป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“มีการประชุมชุนกันวางข้อห้ามในการเข้าใช้พื้นที่ป่า ห้ามนำรถเข้าไปชนพื้นที่ในเขตป่าชุมชน”

“มีการตอดป้ายประกาศห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน เช่น กิ้งก่า แยม นก จักจั่น”

“มีการร่วมกันตกลงในการกำหนดช่วงเวลาในการเข้าใช้พื้นที่ป่าในการหาของป่า คือ ให้หาได้ช่วงหลังฤดูฝน ช่วงหน้าหนาวเท่านั้น)

“มีการตั้งคณะกรรมการระดับชุมชน ให้มีหน้าที่ในการจับกุมผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน”

“มีการจัดพิธีกรรมในการเลี้ยงปูตา เพื่อให้คุ้มครองคนในชุมชน”

“มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชนคือ การจัดพิธีกรรมไหว้ปูตา เพราะคนในพื้นที่เชื่อว่าปูตาจะช่วยคุ้มครองคนในชุมชน”

“คนที่เข้าร่วมพิธีกรรมไหว้ปูตาส่วนใหญ่จะเป็นคนสูงอายุ มีเด็กเยาวชนเข้ามาร่วมบ้างเฉพาะบ้านที่มาเก็บของป่ากัน”

2.2.2 ทุนมนุษย์

ผู้นำ และแกนนำในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม เนื่องจากผู้นำเป็นคนต้นคิดในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาป่าชุมชน โดยการส่งเสริมด้านกระบวนการเรียนรู้ แสวงหางบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาหนุนเสริมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สร้างกระบวนการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า การดูแลรักษา การร่วมออกกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ในการพัฒนาป่าชุมชนจุดเริ่มต้นมาจากผู้นำชุมชนในพื้นที่ที่เป็นคนเริ่มต้นในการทำกิจกรรม”

“ในพื้นที่มีคณะกรรมการสภาองค์กรชุมชนที่ได้งบประมาณมา และนำมาซื้อกล้าไม้ และจัดกิจกรรมปลูกป่า”

“ผู้นำไปขอพันธุ์ไม้จากป่าไม้จังหวัดและประกาศให้คนในชุมชนไปร่วมกันในการปลูกป่า”

“คณะกรรมการหมู่บ้าน มาชวนไปปลูกป่า และไปร่วมกันในการสร้างกฎในการเข้าใช้ป่าชุมชน”

“เวลามีกิจกรรมปลูกป่า ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนจะประกาศให้คนในพื้นที่ไปร่วมทำกิจกรรม”

“ผู้นำชุมชนมีการประสานหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้ได้พันธุ์ไม้ รวมถึงงบประมาณเพื่อนำมาอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่”

2.2.3 ทูตทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส และหมู่ 3 บ้านหนองปรึก มีต้นไม้หลายหลายสายพันธุ์ ในช่วงที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์นานาชนิด มีพืชพันธุ์เห็ด หน่อไม้ ยอดผักต่างๆ ที่ประชาชนในทั้ง 3 หมู่สามารถเข้าร่วมประโยชน์ในป่าชุมชนร่วมกันได้ ภายใต้กฎระเบียบข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“พื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ ตามข้อมูลของ อบต. มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่”

“ป่าชุมชนทุ่งอรุณ ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน คือ บ้านปอพราน บ้านโกรกน้ำใส บ้านหนองปรึก”

“ในป่ามีต้นไม้ทั้ง ต้นสัก พะยูง ยางนา มะขามป้อม แคนา ต้นไผ่ และต้นพันธุ์อื่น ซึ่งประชาชนสามารถเข้าไปเก็บของป่า และล่าสัตว์ได้ ตามข้อกำหนดที่ตกลงกันได้”

“มีการจัดโครงการส่งเสริมการปลูกป่า และนำพันธุ์ไม้ที่จะก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และพืชพันธุ์สมุนไพรมาปลูกในป่า”

“พันธุ์ไม้ในชุมชนมีทั้งไม้เศรษฐกิจ และไม่สมุนไพร แต่ให้ประชาชนใช้ประโยชน์เฉพาะไม้สมุนไพร เพราะไม่ให้มีการตัดไม้ใหญ่”

“คนในพื้นที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนทั้งล่าสัตว์ และเก็บของป่าได้ แต่เข้าได้แค่ช่วงหน้าหนาวเท่านั้น”

2.2.4 ทูตทางเศรษฐกิจ

ประชาชนเชื่อว่าการอนุรักษ์พลิกฟื้นพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งอรุณ จะส่งผลต่อไปในอนาคตจากการที่มีการสนับสนุนส่งเสริมในการปลูกป่าการหาพันธุ์ไม้เศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ยางนา มะค่า รวมถึงไม้ และพืชสมุนไพร มาปลูกในป่าชุมชน เพื่อเวลาผ่านไป ป่าอุดมสมบูรณ์คนรุ่นลูก รุ่นหลานจะได้ใช้ประโยชน์และสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“มันยังไม่ค่อยมีในตอนนี ตอนนี้เป็นเพียงเข้าไปเก็บของป่า เก็บเห็ดมาขายได้พออิมท้อง และขายได้เล็กน้อย”

“จับจ๊กจั่น เก็บเห็ด พอได้เอาไปขายในตลาด”

“หาหน่อไม้ หาเห็ดได้ ถ้าได้เยอะก็เอาไปขาย พอมีเงินมาใช้”

“คิดว่าการที่หาพืชเศรษฐกิจ พวกไม้สัก ไม้พยุง ไม้มะค่า ยาง นามาปลูกในป่าชุมชน จะก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต แต่ถ้าไม่ตัดกันก็ยิ่งทำให้ป่าสมบูรณ์ คนในพื้นที่ไปหาของป่ามาขายได้รายได้เพิ่มในแต่ละครัวเรือน”

“ร่วมกันปลูกป่า ส่วนหนึ่งคือพืชสมุนไพร ซึ่งอาจนำมาใช้ประโยชน์ แปรูปเป็นยา สร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ในอนาคตได้”

สรุปภาพรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทูตทางภูมิปัญญา คือ การที่ประชาชนในพื้นที่มีจิตอาสาและการมีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน และความเชื่อพิธีกรรมอันส่งต่อสู่

การสร้างเป็นกรอบประเพณีในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทุมนมนุษย์ คือ มีผู้นำ และแกนนำในเนตว์หลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมและสามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนมาร่วมกันปลูกป่าและร่วมกันตั้งกฎป่าชุมชน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ มีต้นไม้หลายหลายสายพันธุ์ และทุนทางเศรษฐกิจ คือ การที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนในการหาของป่ามาขาย และต่อไปในอนาคตจะมีพันธุ์ไม้เศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ยางนา มะค่า และพืชสมุนไพร ที่จะสร้างรายได้ให้กับชุมชนต่อไปในอนาคต

3. เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็กและเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน ที่นำมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน

การจัดโซนพื้นที่ป่า 3 โซน ประกอบด้วย ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ไม้มะค่า ไม้เต็งรัง ไม้ยางนา พื้นที่ป่า และพื้นที่ป่าพืชสมุนไพร ที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ กำหนดเขต พื้นที่ป่า 1,834 ไร่ ที่ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน วางระวางแผนที่เขตป่าให้ชัดเจน กำหนดกลุ่มประชาชน และจำนวนประชาชนที่มีสิทธิ์ในการเข้าใช้ผลประโยชน์ในทรัพยากรพื้นที่ป่า กำหนดกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถเข้าใช้สิทธิได้ ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ต้องมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าให้ชัดเจน จะมีรั้วป่า หรือ เป็นร่องที่ระบุได้ว่าเป็นเขตป่า”

“อาจใช้เขตถนนที่ติดป่า เป็นเขตป่าชุมชนก็ได้”

“ต้องมีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่มีความรู้ในการมาทำระวางแผนที่เขตป่าชุมชนให้ชัดเจน และหาหลักหมุด หรือสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในการกำหนดหรือชี้ให้ประชาชนเข้าใจได้ว่าเป็นเขตป่าชุมชน”

“ในการจัดกิจกรรมหรือโครงการปลูกป่า อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องระบุพันธุ์ไม้ และพื้นที่ในการจัดกิจกรรมให้เป็นโซนเดียวกัน ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าพืชสมุนไพร”

“ต้องมีการประชาคมหมู่บ้านในหารับทราบถึงเส้นแบ่งเขต พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ที่เป็นป่าเศรษฐกิจ พื้นที่ป่าที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้”

3.2 กฎกติกาของชุมชน

คนในชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการและวางแผน ในการกำหนดกฎ กติกาประชุมชน โดยกฎกติกาต้องเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในพื้นที่และสอดคล้องกับทรัพยากรป่า ชุมชนในพื้นที่ โดยมีการวางกฎกติกา ดังนี้

- 1) ห้ามมีการตัดไม้ทุกชนิดในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่น
- 2) ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่น
- 3) ห้ามจุดไฟหรือเผาป่าในเขตป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่นโดยเด็ดขาด
- 4) ให้เก็บพินได้เฉพาะไม้ที่หักและโคนล้มเพียงเท่านั้น
- 5) กรณีต้องการใช้ไม้หรือทรัพยากรอื่นที่อยู่ในป่าชุมชนต้องร้องขอต่อคณะกรรมการ

ป่าชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ต้องมีกระบวนการประชาคมทั้ง 3 หมู่บ้านในการวางกฎกติการ่วมกัน จากเดิมที่แต่ละ หมู่บ้านมีกติกาป่าชุมชนของแต่ละหมู่ แต่คราวนี้ต้องเป็นกติการ่วมกันทั้ง 3 หมู่”

“เบื้องต้นผู้ที่เข้าร่วมให้ข้อมูลอาจจะวางกรอบไว้เป็นแนวทาง เพื่อให้ประชาชนให้ ข้อมูลเพิ่ม”

“เมื่อจะมีการแบ่งพื้นที่ป่า 3 ป่า ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าสมุนไพร การห้ามตัดไม้ ในเขตป่าอนุรักษ์ อันนี้ต้องมี และการเข้าใช้ประประโดยชนในพื้นที่ป่าสมุนไพรต้องกำหนด”

“เหตุที่ทำให้ป่าไม่กลับมาสู่สภาพสมบูรณ์ คือ การเผาป่าพื้นล่าสัตว์ และเก็บของป่า หลังเผาป่า ต้องมีการห้ามเผาป่า”

“การเป่าถ่านในพื้นที่ ห้ามตัดไม้ในป่าชุมชน แต่อาจให้เข้าไปเก็บไม้ที่แห้งตายมาทำ ได้”

“ต้องมีคณะกรรมการป่าชุมชนที่ทำหน้าที่รักษากฎกติกา ควบคุม กำกับ ติดตาม และ ลงโทษผู้ทำผิด ตามข้อตกลงร่วมของประชาชน”

“กฎกติกาต้องเป็นที่ยอมรับของสมาชิก และทำให้สมาชิกรู้สึกร่วมถึงการต้องดูแล รักษากติกาของกลุ่มที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นมา กฎกติกาป่าชุมชนทุ่งอรุณ”

3.3 การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

ต้องมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมใน 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการเริ่มต้นกลุ่มป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการคัดเลือก คณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการกำหนดและรักษากติกาป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมี ส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชนทุ่งอรุณ ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ต้องเริ่มจากแกนนำกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเข้าไปพูดคุยกับสมาชิกและประชาสัมพันธ์ ต่อไปยังชาวบ้านคนอื่น ๆ”

“อาจเริ่มจากคณะกรรมการชุมชนทั้ง 3 หมู่ เลือกตัวแทนมาร่วมเป็นคณะกรรมการป่า ชุมชน จำนวน 10 คน”

“คณะกรรมการอาจมาจากการเปิดรับสมัครคณะกรรมการจากตัวแทนประชาชนในทั้ง หมู่หมู่ละ 4 คน รวมคณะกรรมการ 12 คน”

“เกิดขึ้นของทีมงานคณะกรรมการป่าชุมชน อาจเกิดจากการชักชวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดกับป่าชุมชนมาร่วมกันเป็นทีมงานของคณะกรรมการ”
คณะ”

“โครงสร้างของคณะกรรมการครรมมีลักษณะยืดหยุ่น โดย คณะกรรมการอาจประกอบด้วยแกนนำหลักๆ ซึ่งมาจากการสรรหาโดยผู้ใหญ่บ้าน และการแต่งตั้งสมาชิกอื่น ๆ มาร่วมกันดูแลจัดการป่าเพิ่มอีกประมาณ 20 คน โดยคณะกรรมการมีวาระ 2 ปี”

“เมื่อได้คณะกรรมการแล้วคณะกรรมการอาจมีการประชุมกันทุกสัปดาห์แรกของเดือนเพื่อวางแผนในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดูแล รักษาทรัพยากรป่าชุมชน”

“จะเป็นทีมงานที่ทำหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายให้ประชาชนในแต่ละหมู่เข้าร่วมในการกำหนดกติกาป่าชุมชน และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่คณะกรรมการป่าชุมชนวางแผนไว้

“กรรมการป่าชุมชนและทีมงานของคณะกรรรม ทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับชุมชน ในการรักษากติกาป่าชุมชน”

3.4 การสอดส่องดูแล กำกับกติกาป่าชุมชน

คณะกรรมการป่าชุมชนและประชาชนต้องดำเนินการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ โดยมีกระบวนการ คือ การใช้ความเชื่อจารีต ประเพณีในการควบคุมการบุกรุกทำลายป่า การใช้บทบาทผู้นำในการควบคุม การใช้ระบบเครือญาติในการควบคุม การใช้กระบวนการข้อตกลงร่วมกันในการควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในป่า ในต้นไม้ใหญ่ ในภูเขา สัตว์แปลก ๆ หรืออื่น ๆ ทำให้คนกลัวในการทำลายป่าได้”

“เชื่อว่าในป่าใหญ่จะมีเจ้าที่สิงสถิต ใครจะตัดไม้มาสร้างบ้านหรือใช้ในครัวเรือนจะต้องขออนุญาตเจ้าที่เสียก่อน”

“ในอดีตผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน จะมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า”

“คณะกรรมการป่าชุมชนที่จะตั้งขึ้น ต้องทำหน้าที่ควบคุมและอนุรักษ์ป่าชุมชน”

“คณะกรรมการและทีมงาน ต้องลงพื้นที่ตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ”

“ระบบเครือญาติเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ช่วยให้ป่าชุมชนถูกทำลายน้อยลง”

“ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกรรมการป่าชุมชนและทีมงาน คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนที่รู้จักกันเป็นอย่างดี เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามกติกาป่าชุมชน น่าจะบอกกล่าวหรือตักเตือนกันได้”

“ข้อกำหนดร่วมกัน กติกาป่าชุมชนเมื่อมาจากข้อตกลงของคนในชุมชน จะมีความเข้าใจและมีความเป็นไปได้ในการบังคับมากกว่าที่มาจากกฎของทางราชการ”

3.5 ระบบการลงโทษ

การลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกติกาป่าชุมชน ต้องดำเนินการจากสถานหนักไปเบา โดยเริ่มจาก ครั้งแรกคือ การว่ากล่าวตักเตือน ครั้งที่ 2 คือ การลงโทษตามกติกาที่กำหนดไว้ โดย ฃเบี่ยงต้นจากผู้ให้ข้อมูลสามารถวางแผนทางการลงโทษและการปรับค่าสินไหมที่ชุมชนร่วมกันเสนอ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ได้ดังนี้

1) ห้ามมีการตัดไม้ เผลาป่าทุกชนิดในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน หากมีการฝ่าฝืนให้มีการปรับตั้งแต่ 500 – 5,000 บาท

2) ห้ามนำรถเข้าไปชนพืชนในบริเวณป่าชุมชนโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาทต่อคัน

3) ห้ามเข้าหาของป่าในช่วงหน้าฝน หากฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท

ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“ในการวางมาตรการกำหนดโทษ หากอิงระบบราชการ อาจเริ่มจากการว่ากล่าวตักเตือนก่อน หลังจากนั้นหากมีการกระทำผิดอีก จึงลงโทษตามกติกากฎป่าชุมชน”

“หากมีผู้ฝ่าฝืนกฎกติกาชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนอาจว่ากล่าวตักเตือนกันก่อน เพราะเป็นคนในชุมชน นอกจากว่าที่ฝ่าฝืนร้ายแรงค่อยว่าตามกฎกติกาต่อไป”

“เตือนกันก่อนก็ดี เพราะคนในชุมชนอาจมีความเดือนร้อนที่จำเป็นต้องเข้าไป และค่อยลงโทษหากทำผิดซ้ำอีก”

“หากต้องปรับ เมื่อดูตามที่คุยกันก่อนหน้านี้ อาจโทษปรับกรณีตัดไม้ หรือเผลาป่า ประมาณ 500 – 5,000 บาท”

“หากตัดไม้ก็ดูตามจำนวนที่ตัด ตัดน้อยก็อาจปรับน้อย ไม่เกินพัน ตัดมากอาจปรับเป็นหมื่น”

“หากเผลาป่า แล้วสูญเสียน้อยมากอาจปรับไม่เกินหมื่น แล้วหาพันธุ์พืชมาปลูกใหม่ แต่หากเผลาแล้วพื้นที่กว้างอาจต้องดำเนินการตามกฎหมายของรัฐต่อไป”

“การเข้าไปชนไม้แห้งในพื้นที่ป่าชุมชนทำได้ แต่ถ้าถึงขนาดเอารถเข้าไปชน อันนี้เกินไป ส่อเจตนาไม่ดี น่าจะปรับพัน สองพัน แล้วแต่กรรมการป่าชุมชน”

“การฝ่าฝืนเข้าไปเก็บของป่าหน้าฝน อาจปรับอยู่ที่ 500 – 1,000 บาท”

“การปรับแต่ละกรณี ก็ควรเป็นมติธรรมของประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อไป การเสนอครั้งนี้เป็นเพียงมุมมองของผู้ให้ข้อมูล เพราะถ้าคนในชุมชนยอมรับร่วมกัน หากต้องปรับจริงก็จะยอมรับในสิ่งที่ตกลงไว้”

3.6 ระบบจัดการความขัดแย้ง

เมื่อเกิดความขัดแย้งในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน ต้องเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน เพื่อให้ประเด็นปัญหาที่ขัดแย้งจบลงในพื้นที่ และไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดความไม่สบายใจของคนในพื้นที่ ซึ่งการดำเนินการในการไกล่เกลี่ย ต้องเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ผ่านการอบรมจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และเป็นผู้ที่คู่กรณีมีความเห็นตรงกันว่าเป็นผู้ที่มีความเป็นกลาง ซึ่งจะทำให้มีระบบจัดการความขัดแย้งรวดเร็วเข้าถึงง่าย และใช้งบน้อย ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“หากมีข้อพิพาทในพื้นที่ป่าชุมชน ต้องมีการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง อาจเป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่ผู้คนยอมรับ”

“ในทางกฎหมาย จึงมีพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน และมีบัญญัติไว้ในประเด็นกรณีพิพาทในชุมชนจะดำเนินการอย่างไร ให้ไปใช้ตัวนั้นน่าจะเหมาะสม”

“ตาม พ.ร.บ. โกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน ผู้ที่จะมาไกล่เกลี่ยได้ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมและมีใบอนุญาตเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ขึ้นจดทะเบียนกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ซึ่งสามารถประสานให้มาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในพื้นที่ได้”

“หากมีระบบไกล่เกลี่ยแบบที่ว่า ก็ใช้แบบนั้น น่าจะดูเป็นทางการและเป็นคนกลางกว่ามาใช้คนในพื้นที่ในชุมชน”

3.7 สิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชนทั้งอรุณต้องปฏิบัติตามกฎหมายข้อตกลงและตามแนวทางที่คณะกรรมการป่าชุมชนจะได้มีการวางกรอบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยผ่านมติขอการประกาศหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกัน มิใช่ให้รัฐเข้ามาวางหรือกำหนดแทนประชาชนในพื้นที่ รวมถึงอาจมีการกำหนดแนวทางในการตั้งกลุ่มอันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งกลุ่มพืชสมุนไพร กลุ่มแปรรูปอาหารที่ได้จากป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“เราช่วยกันดูแลป่าและเราก็ได้ประโยชน์ร่วมกัน”

“ต้องมีการบำรุงรักษาป่าชุมชนร่วมกัน เช่น ร่วมป้องกันไฟป่า ร่วมกันปลูกเสริมป่า”

“ประชาชนทุกคนในชุมชนต้องอาศัยในการเข้าถึงทรัพยากรในป่าชุมชนร่วมกัน”

“การใช้ประโยชน์ในน้ำไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย หรือใช้ในครัวเรือน เช่น ผ่าถ่าน หาของป่ามาทาน มาขาย”

“เห็ด จะออกในช่วงเดือนมิถุนายนถึงกันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนที่มีเห็ดออกชุกชุม เห็นที่ชาวบ้านเก็บได้ส่วนใหญ่นำมาเพื่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงจะนำไปขาย เช่น เห็ดโคน เห็ดโค เห็ดเผาะ เห็ดตระโงก”

“พืชผักป่าที่กินได้ ย่านาง หนาน้อย กระโดน กระเจียว ตั้ว ผักหวาน ผักป่าประเภทนี้ชาวบ้านใช้บริโภคได้ทุกฤดูกาล”

“ผลไม้ป่า ส้มมอ มะขามป้อม มะม่วงป่า ก็จะออกผลตามฤดูกาล ซึ่งชาวบ้านก็ได้เข้าไปเก็บมารับประทานอยู่เสมอ”

“การเก็บหาไข่มดแดง ซึ่งช่วงฤดูของการหาไข่มดแดง จะเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม เป็นวิถีชาวบ้านที่มีมายาวนาน”

“ในบริเวณป่าชุมชน มีของป่าจำนวนมาก สามารถหาขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย”

“ความหลายหลายในทรัพยากรในป่าชุมชน อาจนำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นกลุ่มสมุนไพร กลุ่มอาหารที่ได้จากป่า อย่างนี้ คณะกรรมการป่าชุมชนต้องมีแนวทางในการพัฒนาต่อไป”

“การเก็บสมุนไพรเพื่อประกอบเป็นยารักษาโรคของคนในชุมชน ในพื้นที่เรามี หมอยา อันนี้ก็เป็นที่ช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ในชุมชน”

3.8 การเชื่อมโดยทรัพยากร

การขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ไม่เพียงการขับเคลื่อนโดยการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีการเชื่อมโยงสร้างเครือข่าย ประสานงานด้านการพัฒนาป่าชุมชนกับหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ดังนี้

“สภาเด็กและเยาวชนอาจเป็นอีกกลไกหนึ่งในการร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน”

“เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐทั้งป่าไม้จังหวัด มหาวิทยาลัย ก็เป็นอีกส่วนที่คณะกรรมการป่าชุมชนต้องประสานขอความร่วมมือในการพัฒนาป่าชุมชน”

“โครงการปลูกป่าที่ผ่านมาระดับจังหวัดก็ได้รับงบจากขบวนสภาองค์กรชุมชนจังหวัดนครราชสีมา นี่ก็เป็นอีกหน่วยหนึ่งที่เราสามารถของบประมาณมาสนับสนุนเสริมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน”

“ที่ผ่านมาก็กิจกรรมในการปลูกป่าก็มีทั้งทัพภาค 2 และเอกสารก็เข้ามาให้ความช่วยเหลือ และร่วมกิจกรรมในการปลูกป่าชุมชน”

“เรามีหน่วยงานหลากหลายส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมเข้ามาร่วม ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนต้องคอยประสานและขอความร่วมมือทั้งขอความรู้ ขอดันกล้า และของบ เพื่อพัฒนาป่าชุมชนของเราต่อไป”

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษา รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นการศึกษาการวิจัยแบบผสมผสาน(Mixed Methods Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผลการวิจัยมีรายละเอียดดังนี้

สรุปผล

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

1.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มตัวอย่างในการตอบแบบสอบถาม จำนวน 310 คน ซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่ตำบลทุ่งอรุณ 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส หมู่ 3 บ้านหนองปรึก ในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างจำนวน 310 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 182 คน คิดเป็นร้อยละ 58.71 เพศชายจำนวน 128 คน คิดเป็นร้อยละ 41.29 มีอายุ 41 – 50 ปี จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 23.88 มีอายุ 31 - 40 ปี จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 22.39 อายุ 51 - 60 ปี จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 21.89 61 – 70 ปี จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 21.39 และ อายุ 20 - 30 ปี จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 10.45 ตามลำดับ ด้านการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าจำนวน 88 คน คิดเป็นร้อยละ 28.36 ระดับประถมศึกษา จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 26.37ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 25.87 และระดับปริญญาตรี จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 19.40 ตามลำดับ ในส่วนของอาชีพส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 41.79 ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 22.39 อาชีพรับจ้าง จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 18.41 และลูกจ้างรายเดือน จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 17.41 ตามลำดับ ในขณะที่คนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระหว่าง 3,001 - 15,000 บาท จำนวน 202 คน คิดเป็นร้อยละ

65.17 ระหว่าง 15,001 - 30,000 บาท จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 27.36 30,001 บาท ขึ้นไป จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 7.46 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.18) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีปัจจัยสูงสุดคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ค่าเฉลี่ย 4.28) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (ค่าเฉลี่ย 4.24) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (ค่าเฉลี่ย 4.2305) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (ค่าเฉลี่ย 4.09) ตามลำดับ

เมื่อวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา รายด้าน พบว่า

1) ด้านการร่วมวางแผน อยู่ในระดับมาก มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านได้ร่วมเสนอปัญหา/ความต้องการในการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.41) รองลงมา คือ ท่านได้ร่วมในการตั้งกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.31) ท่านได้เข้าร่วมในการประชุมร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.30) ท่านได้เข้าร่วมในการเสนอคณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.29) และท่านได้เข้าร่วมประชุมเพื่อเห็นชอบขอเสนอโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.09) ตามลำดับ

2) ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อยู่ในระดับมาก มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านมีส่วนร่วมในการสำรวจพื้นที่เขตป่าชุมชน เพื่อจัดทำแผนที่ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.41) รองลงมา คือ ท่านมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้ด้านป่าชุมชนแก่สมาชิกในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.22) ท่านได้ร่วมในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน ในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.12) ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.09) และท่านได้เข้าร่วมปฏิบัติ ตามโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.08) ตามลำดับ

3) ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ (ค่าเฉลี่ย 4.29) ท่านได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน เช่น ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ (ค่าเฉลี่ย 4.26) ท่านได้รับองค์ความรู้การเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.25) ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนในมิติวัฒนธรรม เช่น การไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา (ค่าเฉลี่ย 4.24) และท่านได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนเองจากกิจกรรมจัดการป่าชุมชน เช่น ทักษะการบริหาร ทักษะด้านอาชีพ (ค่าเฉลี่ย 4.11) ตามลำดับ

4) ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ เมื่อสิ้นปี คณะกรรมการป่าชุมชนมีการรายงานผลการจัดการป่าชุมชนต่อประชาชนในพื้นที่ (ค่าเฉลี่ย 4.21) ท่านได้เข้าร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสของการบริหารงานของคณะกรรมการป่าชุมชน

(ค่าเฉลี่ย 4.15) ท่านได้ร่วมประเมินผลปฏิบัติงานตามแผน/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.07) ท่านได้เข้าร่วมเป็นผู้ตอบแบบสอบถามในการติดตามและประเมินผล การจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.05) และท่านได้เข้าร่วมตรวจสอบและประเมินผล การดำเนิน โครงการ/กิจกรรมของ คณะกรรมการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.95) ตามลำดับ

1.2 ผลการวิเคราะห์และผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กรบริหารส่วน ตำบลทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนประชาชนที่ จำนวน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน ประธานสภาองค์กรชุมชนหรือตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน ผู้บริหาร สถานศึกษาหรือครูในพื้นที่ จำนวน 1 คน ประธานสภาเด็กและเยาวชนหรือคณะกรรมการสภาเด็ก และเยาวชนทุ่งอรุณ จำนวน 1 คน และเจ้าอาวาสหรือพระในพื้นที่ จำนวน 1 รูป รวมผู้ให้ข้อมูล สำคัญในการร่วมสัมภาษณ์ จำนวน 11 คน ที่นำมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

1) ด้านการร่วมวางแผนคณะกรรมการป่าชุมชนจะมีการนัดหมายประชุม 4 เดือนครั้ง เพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในการเสนอ กิจกรรมเพื่อพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในพื้นที่ ทั้งมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและมีการสร้างกฎ ระเบียบในการใช้พื้นที่ป่าชุมชนร่วมกัน

2) ด้านการดำเนินกิจกรรมคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้ดำเนินการเองในการจัด กิจกรรม ทั้งการประชุม โดยประชาชนจะมีส่วนร่วมในการเป็นทีมงานในการจัดกิจกรรมพัฒนาป่า ชุมชน

3) ด้านการรับประโยชน์จากกิจกรรม ประชาชนในพื้นที่ที่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์ใน แ่งขององค์ความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมอบรมในการจัดการป่าชุมชน เกิดประสบการณ์จากการ ทำงานร่วมกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชน การพึ่งตนเอง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้ครัวเรือนในชุมชน

4) ด้านการติดตามและประเมินผล ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมแต่ละ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนด้วยวิธีการประชุมเพื่อสะท้อนถึงปัญหาและอุปสรรคใน การดำเนินกิจกรรม แต่ไม่มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลคณะกรรมการป่าชุมชน

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่า ชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่ง อรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชน ในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.53 โดยมีประเด็นปัจจัยที่สูงที่สุดคือ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ค่าเฉลี่ย 4.62) รองลงมา ทุน ทางเศรษฐกิจ (ค่าเฉลี่ย 4.53) ทุนทางภูมิปัญญา (ค่าเฉลี่ย 4.51) และทุนมนุษย์ (ค่าเฉลี่ย 4.44)

เมื่อพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา แยกเป็นรายด้าน พบว่า

1) ด้านทุนทางภูมิปัญญา มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ในพื้นที่มีปราชญ์ชาวบ้านในการถ่ายทอดองค์ความรู้ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.62) รองลงมา คือ ท่านมีส่วนร่วมในการคิดวางแผนการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.55) ท่านมีทักษะในการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.52) ท่านมีส่วนร่วมในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการอภิปรายและเสนอแนะในการขับเคลื่อนการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.45) และในพื้นที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.43)

2) ด้านคณะกรรมการป่าชุมชน มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ ท่านสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.55) รองลงมา คือ ท่านความรู้ที่ทันสมัย หมั่นศึกษาพัฒนาตนเองเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.46) ประชาชนในพื้นที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำงานเป็นทีม ในการร่วมกันจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.43) ท่านมีความรู้ในการจัดการป่าชุมชน และพัฒนาป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน (ค่าเฉลี่ย 4.38) และท่านมีการลงมือปฏิบัติ ทำกิจกรรมในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสม่ำเสมอ (ค่าเฉลี่ย 4.36)

3) ด้านงบประมาณ มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ พื้นที่ป่าชุมชนในพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่สามารถที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กฎของชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.65) รองลงมา คือ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สามารถส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.64) รองลงมา คือ ป่าชุมชนในพื้นที่มีกฎ ระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 4.63) สภาพแวดล้อมในพื้นที่ป่าชุมชนเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ (ค่าเฉลี่ย 4.61) และป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนามีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ (ค่าเฉลี่ย 4.55)

4) ด้านความสัมพันธ์และความร่วมมือของชุมชน มีประเด็นที่มีปัจจัยสูงสุด คือ มีหน่วยงานอื่น ๆ เข้ามาร่วมในการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 4.63) รองลงมา คือ ป่าชุมชนนำพามาซึ่งการพัฒนาพื้นที่ในมิติที่พอกชุมชนท้องถิ่น (ค่าเฉลี่ย 4.55) ป่าชุมชนสามารถสร้างรายได้ในมิติการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (ค่าเฉลี่ย 4.53) ท่านสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนในการลดรายจ่าย สร้างรายได้ในครัวเรือน (ค่าเฉลี่ย 4.51) และท่านสามารถต่อยอดสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตของป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.44)

2.2 ผลการวิเคราะห์และผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

1) ทุนทางภูมิปัญญา ประชาชนในพื้นที่มีทุนทางปัญญา 2 องค์ความรู้ คือ ทุนทางปัญญาในมิติการมีจิตอาสาและการมีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน ที่มีการออกกฎระเบียบผ่านที่ประชุมของประชาคมในพื้นที่ห้ามเข้าพื้นที่ป่าในการตัดไม้ การเผาป่า การกำหนดช่วงเวลาในการเข้าหาของป่า และทุนปัญหาอีกมิติ คือ ทุนทางปัญหาทางด้านความเชื่อพิธีกรรม โดยประชาชนในพื้นที่ใช้ป่าเพื่อประกอบพิธีกรรม เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน โดยเชื่อว่าผีปอบา ซึ่ง

สิ่งสถิตอยู่ในป่าให้ความปกป้องคุ้มภัย กับทุกชีวิตในคร้วเรือน อันนำมาสู่การร่วมกันในการดูแลรักษาป่าชุมชน

2) ทุนมนุษย์ ผู้นำ และแกนนำในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม เนื่องจากผู้นำเป็นคนต้นคิดในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาป่าชุมชน โดยการส่งเสริมด้านกระบวนการเรียนรู้ แสวงหางบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาหนุนเสริมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สร้างกระบวนการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า การดูแลรักษา การร่วมออกกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน

3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านปอพราน หมู่ที่ 2 บ้านโกรกน้ำใส และหมู่ 3 บ้านหนองปรึก มีต้นไม้หลายหลายสายพันธุ์ ในช่วงที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์นานาชนิด มีพืชพันธุ์เห็ดหน่อไม้ ยอดผักต่างๆ ที่ประชาชนในทั้ง 3 หมู่สามารถเข้าร่วมประโยชน์ในป่าชุมชนร่วมกันได้ ภายใต้กฎระเบียบข้อตกลงร่วมกัน

4) ทุนทางเศรษฐกิจ ประชาชนเชื่อว่าการอนุรักษ์พลิกฟื้นพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งอรุณ จะส่งผลต่อไปในอนาคตจากการที่มีการสนับสนุนส่งเสริมในการปลูกป่าการหาพันธุ์ไม้เศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ยางนา มะค่า รวมถึงไม้ และพืชสมุนไพร มาปลูกในป่าชุมชน เพื่อเวลาผ่านไป ป่าอุดมสมบูรณ์คนรุ่นลูก รุ่นหลานจะได้ใช้ประโยชน์และสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้

3. เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโซคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผลการวิเคราะห์รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโซคชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

3.1 ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน

การจัดโซนพื้นที่ป่า 3 โซน ประกอบด้วย ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ไม้มะค่า ไม้เต็งรัง ไม้ยางนา พื้นที่ป่า และพื้นที่ป่าพืชสมุนไพร ที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ กำหนดเขต พื้นที่ป่า 1,834 ไร่ ที่ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน วางระวางแผนที่เขตป่าให้ชัดเจน กำหนดกลุ่มประชาชน และจำนวนประชาชนที่มีสิทธิ์ในการเข้าใช้ผลประโยชน์ในทรัพยากรพื้นที่ป่า กำหนดกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถเข้าใช้สิทธิได้

3.2 กฎกติกาของชุมชน

คนในชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการและวางแผน ในการกำหนดกฎกติกาประชุมชน โดยกฎกติกาต้องเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในพื้นที่และสอดคล้องกับทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ โดยมีการวางกฎกติกาดังนี้

- 1) ห้ามมีการตัดไม้ทุกชนิดในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่น
- 2) ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่น
- 3) ห้ามจุดไฟหรือเผาป่าในเขตป่าชุมชนบ้านเหล่าจั่นโดยเด็ดขาด
- 4) ให้เก็บพินได้เฉพาะไม้ที่หักและโค่นล้มเพียงเท่านั้น
- 5) กรณีต้องการใช้ไม้หรือทรัพยากรอื่นที่อยู่ในป่าชุมชนต้องร้องขอต่อคณะกรรมการ

ป่าชุมชน

3.3 การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

ต้องมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมใน 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการเริ่มต้นกลุ่มป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการกำหนดและรักษากติกาป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชนทุ่งอรุณ

3.4 การสอดส่องดูแล กำกับกฎกติกาป่าชุมชน

คณะกรรมการป่าชุมชนและประชาชนต้องดำเนินการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ โดยมีกระบวนการ คือ การใช้ความเชื่อจารีต ประเพณีในการควบคุมการบุกรุกทำลายป่า การใช้บทบาทผู้นำในการควบคุม การใช้ระบบเครือญาติในการควบคุม การใช้กระบวนการข้อตกลงร่วมกันในการควบคุม

3.5 ระบบการลงโทษ

การลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎกติกาป่าชุมชน ต้องดำเนินการจากสถานหนักไปเบา โดยเริ่มจาก ครั้งแรกคือ การว่ากล่าวตักเตือน ครั้งที่ 2 คือ การลงโทษตามกฎกติกาที่กำหนดไว้ โดย ณ เบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูลสามารถวางแนวทางการลงโทษและการปรับค่าสินไหมที่ชุมชนร่วมกันเสนอ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ได้ดังนี้

- 1) ห้ามมีการตัดไม้ เผลाप่าทุกชนิดในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน หากมีการฝ่าฝืนให้มีการปรับตั้งแต่ 500 – 5,000 บาท
- 2) ห้ามนำรถเข้าไปชนพื้นที่ในบริเวณป่าชุมชนโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาทต่อคัน
- 3) ห้ามเข้าหาของป่าในช่วงหน้าฝน หากฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท

3.6 ระบบจัดการความขัดแย้ง

เมื่อเกิดความขัดแย้งในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน ต้องเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน เพื่อให้ประเด็นปัญหาที่ขัดแย้งจบลงในพื้นที่ และไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดความไม่สบายใจของคนในพื้นที่ ซึ่งการดำเนินการในการไกล่เกลี่ย ต้องเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ผ่านการอบรมจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และเป็นผู้ที่คู่กรณีมีความเห็นตรงกันว่าเป็นผู้ที่มีความเป็นกลาง ซึ่งจะทำให้มีระบบจัดการความขัดแย้งรวดเร็วเข้าถึงง่าย และใช้งบน้อย

3.7 สิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งอรุณต้องปฏิบัติตามกฎกติกาข้อตกลงและตามแนวทางที่คณะกรรมการป่าชุมชนจะได้มีการวางกรอบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยผ่านมติขอการประชาคมหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกัน มิใช่ให้รัฐเข้ามาวางหรือกำหนดแทนประชาชนในพื้นที่ รวมถึงอาจมีการกำหนดแนวทางในการตั้งกลุ่มอันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งกลุ่มพืชสมุนไพร กลุ่มแปรรูปอาหารที่ได้จากป่าชุมชน

3.8 การเชื่อมโยงทรัพยากร

การขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ไม่เพียงการขับเคลื่อนโดยการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีการเชื่อมโยงสร้างเครือข่าย ประสานงานด้านการพัฒนาป่าชุมชนกับหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

อภิปรายผล

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่ มีส่วนร่วมในการสร้างกฎ ระเบียบการจัดการป่าชุมชน การตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การเสนอโครงการเพื่อพัฒนาป่าชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าชุมชน ร่วมกันรักษาป่าชุมชน ได้รับองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชน การพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้ในครัวเรือน และมีส่วนร่วมในการออกแบบสอบถามในการจัดกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชนในแต่ละครั้ง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรทัย ก๊กผล (2552) ที่มีผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูล และ ความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควร เข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การรับรู้ การเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุก

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางภูมิปัญญา คือ การที่ประชาชนในพื้นที่มีจิตอาสาและการมีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบในการใช้ป่าชุมชน และความเชื่อพิธีกรรมอันส่งต่อสู่การสร้างเป็นกรอบประเพณีในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทุนมนุษย์ คือ มีผู้นำ และแกนนำในเนตว์หลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมและสามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนมาร่วมกันปลูกป่าและร่วมกันตั้งกฎป่าชุมชน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ มีพื้นที่ป่าชุมชน ประมาณ 1,834 ไร่ มีต้นไม้หลายหลายสายพันธุ์ และทุนทางเศรษฐกิจ คือ การที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนในการหาของป่ามาขาย และต่อไปในอนาคตจะมีพันธุ์ไม้เศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ยางนา มะค่า และพืชสมุนไพร ที่จะสร้างรายได้ให้กับชุมชนต่อไปในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประสิทธิ์ ด่านกุลประเสริฐ (2551 : 115 - 116) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ผู้นำชุมชนได้ประชาสัมพันธุ์ ประชุมชี้แจงในการดูแลรักษาป่า ชุมชนให้ชุมชนได้รับทราบ ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการดูแลบำรุง รักษา ป่าชุมชนร่วมกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน และผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมผลักดันให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชนตัวอย่าง และ ผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ เข้าร่วมวางแผนในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกฎระเบียบป่าชุมชนส่งผลทำให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์คณะกรรมการป่าชุมชนมีส่วนผลักดันให้ตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน และผู้นำชุมชนมีส่วนผลักดัน

ให้ตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน และกฎระเบียบป่าชุมชนส่งผลทำให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชนตัวอย่าง และ การมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการสนับสนุน องค์กรป่าชุมชนมีส่วนร่วมทำให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชน องค์กรป่าชุมชนร่วมประชุมวางแผนและกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชน และองค์กร ชุมชนมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ในด้านการจัดการป่าชุมชน และองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมปฏิบัติ ในการปลูก บำรุง ดูแลรักษา ป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัจจัยด้านสังคมมีความสัมพันธ์กับการมี ส่วนร่วมมากกว่าปัจจัยด้านการสนับสนุน ถึงแม้ไม่มีการสนับสนุนก็ไม่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปัญญา บุตะกะ (2555 : 84) ได้ศึกษาความสำคัญของปัจจัยในการ จัดการป่าชุมชนตามความคิดเห็นของประชาชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนดอนเจ้าปู่ ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยด้านการอนุรักษ์มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากชุมชน ได้ออกกฎระเบียบของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือและมีการสร้าง เครือข่ายในการอนุรักษ์ป่า โดยมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของดอนปู่ตา จนกระทั่งกลายมาเป็น วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และยังพบอีกว่าปัจจัยด้านการใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการจัดการป่าชุมชนที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ทั้งนี้เนื่องมาจาก วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับดอนเจ้าปู่ที่ได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึง ปัจจุบัน มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของ ธเนศ แดงสาตร์ และคณะ (2551 : 57) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่นบ้านโคกประดู่ ตำบลมหาโพธิ อำเภอสระโบสถ์ จังหวัดลพบุรี พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการออก กฎระเบียบ และการลงโทษผู้ทำผิด หรือ ฝ่าฝืน ผู้นำให้ข้อเสนอแนะว่าควรใช้วิธีการตัดเตือน หรือ พูดคุยกับผู้ที่ทำผิดกฎของชุมชนในการบุกรุกป่า และควรปิดป่าหลังจากใช้ประโยชน์แล้ว เพื่อให้ป่า คืนสภาพกลับมาสมบูรณ์ก่อนแล้วเปิดให้ใช้ประโยชน์ได้ตามระเบียบของชุมชน

3. รูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภโอชชชัย จังหวัดนครราชสีมา

3.1 ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน การจัดโซนพื้นที่ป่า 3 โซน ประกอบด้วย ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ อาทิ ไม้สัก ไม้พยุง ไม้มะค่า ไม้เต็งรัง ไม้ยางนา พื้นที่ป่า และพื้นที่ป่าพืชสมุนไพร ที่ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ กำหนดเขต พื้นที่ป่า 1,834 ไร่ ที่ครอบคลุม 3 หมู่บ้าน วางระวางแผนที่เขตป่าให้ชัดเจน กำหนดกลุ่มประชาชน และจำนวนประชาชนที่มีสิทธิในการเข้าใช้ ผลประโยชน์ในทรัพยากรพื้นที่ป่า กำหนดกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถเข้าใช้สิทธิได้ ตรงกับแนวคิดของ กฤษณา บุญชัย (2548 : 260) ที่ว่าหลักการสิทธิชุมชนที่ใช้อยู่เป็นฐานทฤษฎี แนวคิดการจัดการป่า ชุมชนอิงอยู่กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนและภายนอก ระบบการ จัดการทรัพยากรของชุมชนจึงอยู่บนฐานความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกันกับทรัพยากร ความเป็น ชุมชน มิได้มีขอบเขตตายตัวตามเขตการปกครอง ดังนั้น ระบบสิทธิชุมชนก็ไม่ได้เป็นระบบกรรมสิทธิ์ เหนือเขตแดนอย่างเบ็ดเสร็จ

3.2 กฎกติกาของชุมชน คนในชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการและ วางแผน ในการกำหนดกฎกติกาประชุมชน โดยกฎกติกาต้องเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในพื้นที่และ สอดคล้องกับทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธเนศ แดงสาตร์ และคณะ (2551

: 57) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบ้านโคกประดู่ ตำบลมหาโพธิ อำเภอสระโบสถ์ จังหวัดลพบุรี พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการออกกฎระเบียบ และการลงโทษผู้ทำผิด หรือ ฝ่าฝืน ผู้นำให้ข้อเสนอแนะว่าควรใช้วิธีการตักเตือน หรือพูดคุยกับผู้ที่ทำผิดกฎของชุมชนในการ บุกรุกป่า และควรปิดป่าหลังจากใช้ประโยชน์แล้ว เพื่อให้ป่าคืนสภาพกลับมาสมบูรณ์ก่อนแล้วเปิดให้ ใช้ประโยชน์ได้ตามระเบียบของชุมชน

3.3 การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ต้องมีการเปิดโอกาส ให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมใน 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการเริ่มต้น กลุ่มป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในการ กำหนดและรักษากติกาป่าชุมชนทุ่งอรุณ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชนทุ่ง อรุณ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรทัย ก๊กผล (2552) ที่มีผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของ ประชาชน คือ กระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยน ข้อมูล และ ความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควร เข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่ม จนกระทั่งถึง การติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การรับรู้ การเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการ ร่วมกัน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อทุก

3.4 การสอดส่องดูแล กำกับกฏกติกาป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนและประชาชน ต้องดำเนินการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ โดยมีกระบวนการ คือ การใช้ความ เชื้อจาริต ประเพณีในการควบคุมการบุกรุกทำลายป่า การใช้บทบาทผู้นำในการควบคุม การใช้ระบบ เครือญาติในการควบคุม การใช้กระบวนการข้อตกลงร่วมกันในการควบคุม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ ต่านกุลประเสริฐ (2551 : 115 - 116) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ผู้นำชุมชนได้ ประชาสัมพันธ์ ประชุมชี้แจงในการดูแลรักษาป่า ชุมชนให้ชุมชนได้รับทราบ ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมใน การดำเนินการดูแลบำรุง รักษา ป่าชุมชนร่วมกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน และผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมผลักดันให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชนตัวอย่าง และ ผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนและหน่วยงาน อื่น ๆ เข้าร่วมวางแผนในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกฎระเบียบป่าชุมชนส่งผลทำให้ป่าชุมชนมีความอุดม สมบูรณ์คณะกรรมการป่าชุมชนมีส่วนผลักดันให้ตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน และผู้นำชุมชนมีส่วนผลักดัน ให้ตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน และกฎระเบียบป่าชุมชนส่งผลทำให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชนตัวอย่าง และ การมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการสนับสนุน องค์กรป่าชุมชนมีส่วนร่วมทำให้ป่าชุมชนเป็นป่าชุมชน องค์กรป่าชุมชนร่วมประชุมวางแผนและกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชน และองค์กร ชุมชนมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ในด้านการจัดการป่าชุมชน และองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมปฏิบัติ ในการปลูก บำรุง ดูแลรักษา ป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัจจัยด้านสังคมมีความสัมพันธ์กับการมี ส่วนร่วมมากกว่าปัจจัยด้านการสนับสนุน ถึงแม้ไม่มีการสนับสนุนก็ไม่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม

3.5 ระบบการลงโทษ การลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฏกติกาป่าชุมชน ต้องดำเนินการจากสถาน หนักไปเบา โดยเริ่มจาก ครั้งแรกคือ การว่ากล่าวตักเตือน ครั้งที่ 2 คือ การลงโทษตามกฏกติกาที่ กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธเนศ แดงสาตร์ และคณะ (2551 : 57) ได้ศึกษาการจัดการ ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบ้านโคกประดู่ ตำบลมหาโพธิ อำเภอสระโบสถ์ จังหวัด

ลพบุรี พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการออกกฎระเบียบ และการลงโทษผู้ทำผิด หรือ ฝ่าฝืน ผู้นำให้ข้อเสนอแนะว่าควรใช้วิธีการตักเตือน หรือพูดคุยกับผู้ที่ทำผิดกฎของชุมชนในการบุกรุกป่า และควรปิดป่าหลังจากใช้ประโยชน์แล้ว เพื่อให้ป่าคืนสภาพกลับมาสมบูรณ์ก่อนแล้วเปิดให้ใช้ประโยชน์ได้ตามระเบียบของชุมชน

3.6 ระบบจัดการความขัดแย้ง เมื่อเกิดความขัดแย้งในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน ต้องเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน เพื่อให้ประเด็นปัญหาที่ขัดแย้งจบลงในพื้นที่ และไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดความไม่สบายใจของคนในพื้นที่ ซึ่งการดำเนินการในการไกล่เกลี่ย ต้องเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ผ่านการอบรมจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และเป็นผู้ที่คู่กรณีมีความเห็นตรงกันว่าเป็นผู้ที่มีความเป็นกลาง ซึ่งจะทำให้มีระบบจัดการความขัดแย้งรวดเร็วเข้าถึงง่าย และใช้งบน้อย ศักดา มณีวงศ์ (2556 : 134) ที่ศึกษาถึงการจัดการป่าชุมชนที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชน บ้านท่าขมิ้น ตำบลท่าปลาตึก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน มีการพัฒนากฎระเบียบอย่างต่อเนื่องโดยเริ่มจากการเป็นข้อห้ามสำหรับบุคคลเพื่อให้คนในชุมชนมีการปรับตัว สร้างความพร้อมในการรองรับ และปรับทัศนคติของคนในชุมชน แล้วยกระดับเป็นข้อบังคับที่ส่งผลต่อการควบคุม ใช้กฎระเบียบเป็นปัจจัยในการปรับระดับการใช้ประโยชน์จากป่า ใช้วิธีเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ระหว่างสมาชิกในการตัดสินใจ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มในการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยบนวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

3.7 สิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชน ทั้งอรุณต้องปฏิบัติตามกฎกติกาข้อตกลง และตามแนวทางที่คณะกรรมการป่าชุมชนจะได้มีการวางกรอบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยผ่านมติขอการประชาคมหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกัน มิใช่ให้รัฐเข้ามาวางหรือกำหนดแทนประชาชนในพื้นที่ รวมถึงอาจมีการกำหนดแนวทางในการตั้งกลุ่มอันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งกลุ่มพืชสมุนไพร กลุ่มแปรรูปอาหารที่ได้จากป่าชุมชน สอดคล้องกับ ผกามาศ มูลวันดี (2559 : 22) ที่ศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน โกรกประดู่ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีความสำคัญต่อการฟื้นฟูป่าชุมชน การทำให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมมีบทบาทในการตัดสินใจในการฟื้นฟูป่าชุมชนร่วมกัน ตลอดจนการบริหารจัดการป่าและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์โดยคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน ซึ่งจะก่อให้เกิดเครือข่ายทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3.8 การเชื่อมโยงทรัพยากร การขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ไม่เพียงการขับเคลื่อนโดยการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีการเชื่อมโยงสร้างเครือข่ายประสานงานด้านการพัฒนาป่าชุมชนกับหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับ ศรีณีย์ เจริญศิริ (2556 : 139) ที่ศึกษาเปรียบเทียบองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การบริหารงานองค์กรเครือข่ายจะไม่อาศัยความเป็นทางการในการทำงานร่วมกัน โดยจะเน้นความเป็นกันเองมากกว่าเรื่องโครงสร้างการทำงานและอำนาจหน้าที่ แต่จะอาศัยหลักการที่เป็นทางการในการเชื่อมโยงเครือข่าย การประสานงานกันในระดับต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายได้อย่างทั่วถึงกัน และในทางปฏิบัติการทำงานก็จะไม่ยึดตามโครงสร้างอย่างเป็นทางการเป็นหลัก ในแต่

ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมเครือข่ายจะอาศัยตัวแทนเข้ามาทำงาน โดยให้ความสำคัญกับศูนย์กลางคือ คณะกรรมการขององค์กรเป็นหลัก และเมื่อองค์กรมีข้อสรุปหรือแนวทางการดำเนินการใด ๆ ตัวแทนจากหมู่บ้านก็จะนำข้อสรุปกลับไปดำเนินการในหมู่บ้านของตนเองต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.1 ควรมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน เพื่อให้สื่อมวลชนได้เผยแพร่ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการจัดการป่าชุมชนให้ชุมชนอื่นได้ทราบ

1.2 ควรมีการจัดตั้ง “กองทุนพัฒนาป่าชุมชน” ขึ้นเพื่อเป็นทุนในการดำเนินงานกิจกรรมเบื้องต้นเกี่ยวกับป่าชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการป่าชุมชนให้มากขึ้น จัดฝึกอบรมในการจัดการป่าชุมชนอย่างถูกวิธี ส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านมีการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม หรือความเชื่อที่นำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการป่าชุมชน และควรจะสนับสนุนงบประมาณที่มีความจำเป็นต้องใช้ในการจัดการป่าชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมโดยทุนชุมชนในการจัดการป่าชุมชนตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบป่าชุมชนที่เป็นป่าตัวอย่างกับป่าชุมชนอื่น ๆ เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างหรือไม่แตกต่างในวิธีการจัดการป่าชุมชน รวมไปถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบรวมถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการจัดการป่าชุมชน

3.2 ควรศึกษาถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงในการจัดการป่าชุมชน เพื่อที่จะได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ตรงประเด็นได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2560). **ประโยชน์ของป่าไม้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการกรมป่าไม้
- กังสดาล เชาวน์วัฒนกุล. (2558). **การบริหารจัดการป่าโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน:กรณีศึกษาป่าชุมชนร่มโพธิ์ทอง อำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา**.วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 41 ฉบับที่ 2 หน้า 19 - 31.
- โกวิทย์ พวงงาม (2541). **การจัดการปัญหาการทุจริตในองค์กรปกครองท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : เสมาธรรม.
- ชนิษฐา ศรีนนท์. (2544). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนต่อการวางแผนพัฒนาเทศบาลนครนนทบุรี**. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารทั่วไป, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชูศักดิ์ เที้ยตรง. (2518). **การบริหารการปกครองท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2548). **การมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า
- ธนาราช คงคารักษ์, สถาพร เรืองธรรม. (2560). **การมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนในกระบวนการวางแผนพัฒนาตำบลศึกษากรณีตำบลหนองแขง อำเภอบ้านแฮด และตำบลบ้านหว้า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น**. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 34 (2) พฤษภาคม - สิงหาคม 2560
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2541). **ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมไทย**, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภากาพิมพ์.
- ยุพาพร รุปงาม. (2545). **การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2547. **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิมลโรมรัตน์พันธ์. (2548). **ทูทางสังคม**, กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
- วัชรพงศ์ บุหลันพุกษ์. (2543). **การดำเนินการโครงการจัดตั้งป่าชุมชนของบ้านแม่หารจังหวัดแม่ฮ่องสอน**.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2534). **การบริหารการพัฒนาชุมชนเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2549). **การมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2567). **ยุทธศาสตร์แผนฯ 11**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.nesac.go.th/office/onesac_papers/papers_files/paper_21.php [16 พฤษภาคม 2557]
- สุภชัย ตรีเทศ. (2546). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนต่อการวางแผนพัฒนาเทศบาลเมืองชลบุรี**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานโยบายสาธารณะ, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุวัฒน์ ดวงแสนพุด. (2564). **การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนภูบอบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย**. ว.มร. ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 : มกราคม - เมษายน 2564. หน้า 93 - 107.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรม**. ไทย. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- อรรถัย กักผล. (2552). **คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับนักบริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.
- อุทัย ดุลยเกษม, อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540) **ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Almond, Gabriel., Dalton, Russell., Powell, Bingham and Strom. (2006). **Comparative Politics Today: A World View**. New York: Longman.
- Broom, L. and Selznick, P. (1973). **Sociology : A text with adapted Readings**. Fifthed. New York : Harper and Row.
- NY: Rural Development Committee Center for International Studies. Cornell University.
- Cohen , J.M. and Uphoff. (1977). **N.T. Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. Rural Development Committee Center for International Studies : Cornell University.

- Fulmer, R., and Key, B. (1998). "A Conversation with Peter Senge : New Developments in Organizational Learning," *Organizational Dynamics*. 27 (2) : 330 - 335.
- J. Hubley. (1994). *Communicating health: An action guide to health education and health promotion*. London: Macmillan.
- J. Turner. (1982). *The Structural of Sociological Theory*. 3thed., Homewood, Ill. : Dorsey Press.